یاش توركستان

توركستاننگ ملی قورتولوشی اوچون كورەشوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك دەقابر-ندەن چیغا باشلاغان	مـای (مایس) 1938 (1357 هجری)	سان 102

بو ساندا:

١ ـــشرقی توركستان ملی قورتولوش كورەشی درسلەری باش مقاله

٢ ـــشرقی توركستان انقلابی اطرافندا مجدالدین احمد

٣ ـــتوركستاندا ساویت قادرو سیاستی تاشبالتا

٤ ـــتوركستاندا سوادسزلقنی بترو ایشلەری قاندای بارا یاتاتیر؟ اوقتای

٥ ـــقورتولوش یولندا (شعر) میرزا عزمی

٦ ـــبین الملل تورموشدان: ١ـــ اینگتەرە-ایتالیا آكلاشماسی م.

٢ ـــآوستریا مسئلەسی مچ.

٧ ـــبین الملل سیاستدە ساویت حكومتینگ بوكونكی رولی م.

٨ ـــ١٩٣٧نچی ییل یاختا پلانی قالای بەجەریلمەكدە؟

٩ ـــساویت روسیا اهالی أوسومی كیری كیتەدر

١٠ـــتوركیەدە یر تیبرەنیشی

١١ـــتوركستاندا یر تیبرەنیشی

١٢ـــباشقارمامیزغا كیلگەن اثرلەر

١٣ـــتوزەتیش.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

17

تورکستاندا یر تیبره‌نیشی

موسقواداغی آوروپا مخبرله‌ری تورکستاندا شدتلی یر تیبره‌نیشی بولغانلغین وه بو طبیعت فلاکتینگ خلق آراسندا بویوك هیجان توغدورغانلغن خبر بیرمشله‌ردی. یاقیندا باشقارامیزغا کیلگه‌ن بر تاشکند غازیتاسندا بو طبیعت فلاکتی حقندا توبه‌نده‌گی معلومات بیریلمه کده‌در:

«۱۸ نچی ده‌قابرده کیچ ساعت ۷ ده‌ن ۲۵ مینوت أوتکه‌نده تاشکندده کوچلو زلزله بولدی. زلزله کوچلو بولغانیدان پیشق غیشتدان سالینغان، به‌توندان یاسالغان که‌ته اویلارنگ دیوارلاری یاریلدی. مثلا ژوکووسکی کوچه‌سیده‌گی آلمان بوتخانه‌سینگ حولیسیدا بولغان بر قاباتلی که‌ته اوینگ دیواری بر ایللیك یاریلغان. بعضی جایلاردا دیوارلارنگ یاریغی ۳ میلیمترگه بارغان.

تاشکندده‌گی سه‌سمولوژی استاسیونی مدیری «قیزیل أوزبیکستان» مخبریگه قویوداغی معلوماتنی بیرمشدر: — ۱۹۱۰ نچی ییلدا هه‌م تاشکندده شوندای کوچلو زلزله بولغان ایدی. ۱۸ ده‌قابرده‌گی زلزله کیینگی ۲۷ ییل ایچیده بولغان زلزله‌له‌رنگ أیگ کوچلوسی... اوی اشیاسی قیمیرلادی. دولابلارنگ ایشیکله‌ری آچیلیب کیتدی؛ ایدیشله‌ر، گول تووه‌کله‌ری وه باشقا شونگ سیگه‌ری بویوملار تاکچالاردان، کرسیله‌رنگ أوستیده‌ن آغداریلیب توشدی. آریقلارداغی سولار چایقالیب، بعضی جایلاردا تاشیب کیتدی. ایدیشله‌رده‌گی سولار ایسه چایقالیب توکلدی. ساعتلار توختاب قالدی...

چیمکه‌نتده هه‌م زلزله شوندای کوچلو بولغان. او ییرده‌گی که‌ته اویلارنگ دیوارلاری یاریلغان، خلق آراسیدا واهمه بولغان.

تاشکندده‌ن ٤٥ کیلومتر اوزاقلقداغی په‌رکه‌نت رایون مرکزیده‌گی حاستاخانه‌نگ دیواری یاریلغان، حاستالار آراسیدا واهمه بولوب، اولار حولیغا قاچیب چیقیشقان.

تاشکند سه‌سمولوژی استاسیونی اسبابلاری زلزله کوچلو بولغانیدان بوزولوب قالیب، ۲۰ مینوت چاماسی ایشده‌ن چیقدی. بو زلزله‌نگ مرکزی تاشکندده‌ن ۳۰۰ کیلومه‌تر اوزاقلقداغی پنج دریاسینگ شرق تامانیدا آفغانستاننگ شرق شمالیده...» («قیزیل أوزبیکستان» 20. XII. 37).

ملی بایراق مطبعه‌سی

ییللاردان بیری یراق شرقنگ موقدین شهرنده چیقیب تورغان هافتالق «ملی بایراق» غازیتاسی شو ییلغی ۱۸ (۱۱۷) ساندان آلیب مطبعه حرفله‌ریله باسیلا باشلادی. مهاجرتنگ آغر شرائطی ایچنده اوزیگه آیریچا مطبعه قورا بیلگه‌ن رفیقمز «ملی بایراق»نی یوره کده‌ن قوتلولاب شو خیرلی ایشکه یارده‌می توقونغان هیمتلی توغانلارنی یوره کده‌ن آلقشلایمز...

توزه‌تیش: «یاش تورکستان»نگ ۱۰۱ نچی سانی، ۳٤ نچی بیته‌ده‌گی «زبانچیلق» سوزی «تینچلق» دیب اوقولسون.

شرقی تورکستان ملی قورتولوش کوره‌شی درسله‌ری

«یاش تورکستان»نگ سوڭ سانلارندا (۹۸ نچی ساندان باشلاب) چیققان تاجی‌احمد، امین واحدی وه دردمه‌ن افندیله‌رنگ شرقی تورکستان ملی قورتولوش کوره‌شی حقنداغی یازیلاری سوڭ درجه شایان دقتدر. بو یازیلار، بالخاصه تاجی‌احمد ایله امین واحدی افندیله‌رنگ یازیلارندا کیتردیکله‌ری آیریم فاکتلار وه یا شرقی تورکستان ملی قورتولوش کوره‌شده‌ن آیریم حادثه وه صحنه‌له‌ر أوستنده‌کی تحلیلله‌ری ایله ایمه‌س، بو حرکتنگ باشلانووی، دوامی، جریانی وه ایمدیلك کیلب توردیغی، دائمی اولمادیغینی امید ایتدیگمز فجیع عاقبتی أیله یاقیندان تانیشلقلاریله چیقارماق أیسته‌دیکله‌ری نتیجه اعتباریله مهمدر.

بر کوره‌ش حرکتی چیققان چاغدا چیقووی محتمل تخریبات وه بیریلووی محتمل قوربانلار أوستنده اویلاب توروب دا بولمایدر. سوغا آتیلغان برکشی قوروق چیقونی اویلاماغانی کبی ملی قورتولوش کوره‌شینه آتیلغان بر ملت ده حریت وه استقلالنگ ثروت وه جان قوربانی بیرمه‌یچه آلینابیلووینی ده اویلای آلمایدر.

ملی ایرك وه ملی استقلال—بو یولدا قوربان توشکه‌ن انسانلار جسدنده‌ن یارانغان تاغلارنی آشادر، او، خلقینگ أیگ گزیده، قهرمان اوغوللاری قانی بیله‌ن سوغاریلیب کوگه‌ره‌در. اونگچون ده ملی استقلال کوره‌شینه مادی، ته‌خنیکی وه معنوی حاضرلقلارنی کوروب موفقیت اوچون سوڭ درجه‌ده کیره‌کلی بولغان ایچکی وه تیشقی شرائطنی أورگه‌نیب حاضرلاشما صورتیله باشلامالیدر. ه‌ه‌نه شو باقیمدان دا تاجی احمد وه امین واحدی مقاله‌له‌ری سوڭ درجه‌ده قیمتلی سانالادر. اونلار کوره‌ش قوربانلاری أوستنده کوب اوزون توختاماسدان اوقوچینگ نظر دقتینی کوره‌شنگ قاندای شرائط ایچنده باشلانیب جریان ایتدیگینه تارتادرلار؛ بو صورتله شرقی تورکستان ملی قورتولوش کوره‌شینگ اوچراب قالدیغی فجاعت سببینی کوز اوگنده جانلاندیرادرلار.

کورەش باشلانار آلدیندا دا کورەشنگ هدفی أوستندە کورەش باشلوقلاری آراسندا برلەشکەن قطعی فکر بولماغانلیغینی بز تاجی‌احمد بیك مقالەسندەن أوگرەنیب اوتورامز. آگلاشیلغان بوتونیسی ملی حریتدەن بحث ایتسەلەر دە کورەشنگ مقصدی وە هدفی حقندا جدی توشونوشوپ قطعی برفکرگە کیلب آلا آلماغانلار. برقسملاری حریت دیگەندە، حقیقتاً دە تحمل ایتیلمەسلك درجەدە ظلم ایتب خلقنی ایزیب کیلە یاتقان ختای مأمورلاریی قووب یرلەرینە داها موافق وە مقبول شخصیتلەر (طبیعی ممکن قادار أوز خلقلاری ایچندەن یتیشکەن کشیلەر) کیترو شکلندە آگلادیغی کبی ایکنچی برقسم آیریم ملی أدارە وە ملی حکومت یاراتونی توشونگەن. ملی حریت حقنداغی بر برینە ضد بو ایکی فکر عینی زماندا برکشینگ ذهنندە توپلانا دا بیلگەن. شرقی تورکستان ملی جمهوریتینگ رئیس جمهوری بولوب سایلانغان خواجە نیاز حاجی‌نگ عینی زماندا اورومچی محلی ختای حکومتینگ باشلوغی یعنی ختای والی‌عمومیسینگ یرلی تورك ایشلەرینە باقوچی سویل اورونباساری سانالغانلیغینی‌دا تاجی احمدبیك مقالەسندەن اوگرەنمە کدەمز!

بو ایسە تأریخدە مثلی اوچراتیلماغان وە اوچراتیلووی قیین بولغان بر حادثەدر. طبیعی بو وضعیتدە باشلاغان انقلابنگ یاخشی بر نتیجەگە آلیب باروونی کوتوب دە بولماس ایدی.

آچیق کورونوب تورادر، کە کورەش کیرەکلی حاضرلق کورولمەی باشلانغان ایدی. بر پروغرام توزو وە باشلاب یوروچی بر مرکز یاراتو مسئلەسی کورەش باشلانیب کیتکەندە، تارتیشمانگ قیزغین چاغلارنداغنا توشونولە باشلادی وە متفقلەر قیدیریلدی.

«ملی قورتولوش کورەش پروغرامی»نی دینی اساسغا تایاندیردیلار وە بو اساسدان دونگەنلەرلە معاهدە یاسادیلار. او زمان «بوتون مسلمانلار قارداشدر» اونگچون مسلمان دونگەنلەر دە بزنگ مسلمان قارداشلاریمز وە تاگری بیرگەن متفقلەریمزدر دیگەن ذهنیت حاکم بولدی. ایمدی سز تاجی‌احمد، امین واحدی وە دردمەن افندیلەرنگ یازیلارینی اوقوب

قاراساگز، «شو مسلمان برادرلەریمز» دونگەنلەرنگ شرقی تورکستان تورکلیگینگ أیگ شدتلی دوشمانلاری ایکەنینی کورەسز. شرقی تورکستان تورکلەرینگ بو «مسلمان قارداشلاری» دونگەنلەردەن کورگەن ضرر وە ییگەن ضربەلەری بوتون شرقی تورکستانی ایزیب باسیب یاتقان دوشمان ختای وە روس کوچلەرینگکندەن کوب بولماسا دا آزایمەسدر. بو ضربەنگ بوقادار آغیر بولوب کیتووینگ باش سببی دە اونلارنی «مسلمان قارداش» دیب درخال قوچاقلاب آلیب بوتون سر وە ضعیف جهتلەرنی بیلدیریب قویغانلقداندر. مەنە بو صورتلە قورتولوش کورەشی یولندا دینی اسلام، قانی، تیلی ختای بولغان بو «مسلمان قارداشلاریمز»لە ملی قورتولوش کورەشی یولندا یاسالغان اتفاق نتیجەدە بو مسلمان دونگەن قارداشلاریمزنگ مسلمان شرقی تورکستان تورکینە قارشی پوغرومی (قیرغینی) بولوب چیقدی. سیاسی کورەشنگ ماهیتینی آگلامای، اونی دینی عقیدەلار بیلەن قاتیشتریب یوبارودان کیلیب چیققان بو فاجعە بالخاصە امین واحدی افندی مقالەسندەن آچیق کورونمە کدەدر.

تاجی‌احمد وە امین واحدی افندیلەر یازیلارندا تماس ایتیلمەکدە بولغان اوچنچی مهم نقطە خلق معارفی مسئلەسیدر. انقلاب باشلانغان چاغدا شرقی تورکستان کیگ خلق کتلەسی کوبچیلگی بوتونلەی سوادسز بر وضعیتدەدر. اکثریتلە دینی بیلگی ساحەسندان یتیشکەن باشچی علما طبقەسی‌دا «بوتون مسلمانلار قارداشدر» شعاریلە باشلادیقلاری دونگەن «مسلمان قارداشلار»لە اتفاق حرکتی فجاعتلە نتیجەلەنگەچ قسماً اعتبارلارینی یوقالتغان بولدیلار.

سیاسی کورەش سیاسی حاضرلق وە معاصر سیاسی تورموش وە کورەش شرائطی أوستندە بیلگی طلب ایتەدر. بونلار ایسە بردەن برە ئەلدە ایتیلەجەك نەرسەلەر ایمەسدر. بونگ اوچون حاضرلانیش کیرەکدر، ملی مکتب لازمدر. کیلەجەك ملی حرکت قادروسینی یتیشترو اوچاغی، ملی مکتب قورو کیرەکلیگینی شرقی تورکستان ملی قورتولوش حرکتی باشلوغی محمود محیطی افندی حرکت ایچندە یوزوب

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بوتون کیکلگی بیله‌ن آکلاب آلغان. فقط یازیق، که برقادار کیچ قالیندی.

بزنگ برادرله‌ر، تورکله‌ر بو فکرگه کیلگونچه روس ـ ختای ـ دونگه‌ن اتفاقی ایشینی ایشله‌ب قویدی. شرقی تورکستان سوزده ختای، حقیقتده روس قولینا توشوب قالدی. «مسلمان قارداشلار»ــدونگه‌ن گه‌نرالاری ما‌ـحو‌ـایک وه ما‌ـجو‌ـسین ایسه، أیک سوك آلنغان خبرله‌رگه کوره، روس‌ـختای خوجاینله‌ری طرفدان «قانسو» أولکه‌سیگه یاپونلارغا قارشی کوره‌شکه یوباریلغانلار. هه‌ر نه‌رسه‌نی صرف شخصی منفعتله‌ری جهتنده‌ن کوروچی کشیله‌ر بونلارنی بلك ده ایمدی ده تاگری طرفدان یوباریلغان طبیعی متفقله‌ر دیب ساناب، کورسه‌تیب ده یورگه‌نله‌ردر.

شرقی تورکستان تورکله‌ری ملی قورتولوش کوره‌شی آغیر مانعه‌غا اوچراب قالدی. طبیعی او أولمه‌دی، توختاتیلدی‌غنا. اونگ بو حالغا اوچراوی تاجی‌احمد وه امین واحدی بیکله‌رنگ مقاله‌له‌رنده بوتون تیره‌نلگی بیله‌ن کورونوب تورغان یوقاریدا اشاره ایتدیگمز سببله‌رده‌ندر. اگرده تاجی‌احمد وه‌امین‌واحدی‌افندیله‌رنگ مقاله‌له‌رنده‌گی کوروشله‌ری، بوتون خلقنگ بولماسادا، باشلاب یوروچی منور طبقه‌نگ فکری بولا آلغان بولسا شرقی تورکستان قورتولوش حرکتی درسله‌رینگ ایزسز کیچمه‌دیگینی سویله‌ی آلامز.

یاخشی حاضرلق کوروب ساغلام نیگیزده قورولغان مفکوره‌وی یولباشچیلق مرکزی یاراتیب، ایشله‌نگه‌ن پروغرام توزوب اولگورمه‌ی باشلانغان کوره‌شده‌ن مثبت برنتیجه کوتوب بولمایدر.

تاگریغا ایناننگ، دینده محکم بولگ وه اوگا حرمت ایتگ، بوتون مسلمانلارنی دینی برادر دیب ساناك. فقط سز بونگله مسلمان برادرله‌ریگزنی هه‌ر زمان سیاسی کوره‌شده ده تاگری بیرگه‌ن متفقله‌ریگز بولور دیب اویلاب آلدانماك.

معارف، بیلگی، یاخشی سیاسی وه ته‌خنیکی حاضرلقنگ گنه بو‌کونکی شرائطداغی کوره‌شده موفقیتگه وه تیله‌دیگمز ملی استقلال وه

حریتگه ایلته‌آلاجاغینی برکره‌لك بیلیب آلیب ایناناچله او یولدا ایمتیلیشمز کیره‌کدر.

بوکون یورتمز تورکستاننگ هه‌ر ایکی، شرقی وه غربی قسمینگ مقدراتی بر شکلگه کیریب قالدی. قارشیمزدا عمومی دوشمان—روس ایمپه‌ریالیزمی توراد‌ر. بز شرقی وه غربی تورکستانلیلار برابر یوروه‌لیمز هه‌م یوره‌میز. بو برله‌شکه‌ن اورونوشلاریمز، حمله‌له‌ریمزله‌گنه قورتولوش قویاشینی کوره آلیر وه اولوغ یورتمز بویوك تورکستان دولتینی یاراتا آلاجاقمز.

اولوغ تاگری یارده‌مچیمز بولسون!

*

شرقی تورکستان انقلابی اطرافندا

باشلانغیچ

اسلام برادرلگی تقاضاسینچا غربدا بر مسلماننگ باشی آغیریسا، شرقنگ أك هجرا کوشه‌سیده‌گی مسلمان‌اونگچون قایغیرمالیدر. ایسیز که، بو اسلام تربیه‌سی‌اهمال ایتیلگه‌ن. اسلام برادرلگی جداً ضعیف وه جداًیوزه‌ـکی‌ـدر. آقدگزنگ جنوب شرقیسندا برنقطه‌دان غربدان شرققا تامان برخط تارتیلسا، بوخطنگ شمال قسمیدا تورك عرقینا منسوب مسلمانلار یاشایدر‌ـلار. بوقسمنگ شرقدا بولغان تورك—اسلام أولکه‌سی شرقی‌تورکستاندر. مه‌نه شوبویوك وه تأریخی‌أولکه‌ده بوندان آلتی‌ییل ایلگه‌ری جیهانشمول بر انقلاب باشلادی. بوانقلابنگ تورك دنیاسی‌اوچون‌خصوصی‌اهمیتی‌بارایدی. اونگچون ایسته‌ر مستقل، ایسته‌ر استقلالی اوچون کوره‌شمه‌کده بولغان تورکله‌ر شرقی تورکستان حادثه‌له‌رینی دقتله تعقیب ایتدیله‌ر. تورکستان‌ـنگ مبارك اسمی دنیا کوله‌منده تیلله‌رگه آلینیب، بو تأریخی اسم آیلار، ییللارچا دوست‌ـدوشمان دماغینی مشغول ایتدی.

دنیانگ هه‌ر طرفندا یاسالغان انقلاب—أوزگه‌ریش استبدادنی ییقیتماق اوچون بولغاندر. شرقی تورکستان انقلابینگ اساسینی‌دا ظلم

و جبرده ایزله‌مه‌ك وه شرقنك جداً فجیع وه قانلی بولغان أوزگه‌ریشینك تحلیلینی او نقطه‌دان یوروتمه‌ك لازم.

شرقی تورکستان حادثه‌له‌رینی دیه‌رلیك بوتون تورك—اسلاملار چوقور علاقه ایله تعقیب ایتدیله‌ر. فقط اولارنك شرقی تورکستانغا عملی مظاهرتی کورولمه‌دی. شرقی‌توکستان أوز باشینا یالغز چیرپیندی، اوغراشدی. لایغا باتقان کشیده‌ك هه‌ر حرکتی برآز ینه بوغولوشیغا سبب بولدی. أك نهایت بوکونکی عاقبتگه اوچرادی!...

محترم اوقوچیلارغا بو تأریخی أولکه وه اونك انقلابی حرکتله‌ری وه نتیجه‌له‌ری حقیدا معلومات بیرمه‌ك وظیفه‌میزدر. بو أولکه‌نك کیچمیشی، حالی وه کیله‌جه‌گی حقیدا محترم برادرله‌ریمزنك عمومی بر فکر آلیب قویماقلاری هه‌ر حالده ضروردور. تأریخ عبرت آلماق اوچون مهم برعاملدر. تورك وه اسلام أولکه‌له‌ریده‌ن بری بولغان شرقی‌تورکستاندا بولوب اوتکه‌ن وقعه‌لارنك عبرت آمیز برقیمتی باردر. چونکه بوأولکه‌ده باشلانغان انقلاب بوتونله‌ی اسلامی روحدا بولوب، باشلانیش وه دوامی مدتنچه ده داخلی مجادله ایسیزکه، ایکی‌اسلام خلقی اورتاسیدا بولغاندر.

طبیعی بز بو یرده اوقوچیلاریمزغا انقلابنك تولوق تأریخینی عرض ایتمه‌ك وعدیده ایمه‌سمز. اونی أوز اهلینه براقماقچیمز. حتی بو کیچیك مصاحبه‌مزده بعضی بر وقعه‌لارنك تحلیل وه تفسیرینی هه‌م اوقوچیلارنك أوزله‌ریگه ترك ایته‌میز. بر مجموعه صحیفه‌سیده‌گی یازودا تولوق ایضاحات طبیعی امکانسزدر.

شرقی تورکستان تأریخینه برباقیش

تورك عرقینك منشأ وه بیشیگی، اسمیده‌ن ده کورونوب تورغانی کبی، تورکستاندر. تورکستاننك «آلتای—پامیر»نی‌ایچیگه آلغان قسمی تورکله‌رنك اساس یرله‌ریدر. اونك‌اوچوندورکه تأریخ کتابلاریدا تورك عرقی تیکشیریلسه «آلتای» اسمی کوپ کیچه‌در. «اورتا آسیا» عمومی تأریخنك مهم قسمینی اشغال ایته‌در. «اورتا آسیا»نك اهمیتی وه اوندان

بو قادار بحث ایتلمه‌گینك اساس سببی او منطقه‌نك تورك عرقیغا منشأ بولماغیدر. «اورتا آسیا» تورکله‌رنك بویوك «خاقانلق» وه ایلخانلقلاریغا مرکز بولغان بر یر ایدی. نهایت بو یرله‌رده یاشاغان بویوك وه برله‌شیك مرکزی حکومتله‌ر بولونوب تورلو کیچیك خانلقلارغا آیریلدی. ایچکی نفاق مملکتنی دوشمان استیلاسیغا اوچراتدی. بویوك تورکستان پارچا- لاندی. غرب قسمی ۱۹نچی عصرنك ایکنچی یارمیسی باشلارندا روس استیلاسیغا معروض قالیب، شرقی قسمی ایسه داها اول ختای تأثیری آستیغا کیریب قالغان ایدی.

کیچیك-کیچیك ده‌ره بیکلیك—فه‌ئوداللق اساسیده حکومتله‌ر تو- زوب، أوز آرا تساند وه اتفاق یاسالمای تورغان شرقی تورکستانی مشهور یعقوب بیك بدولت برله‌شتروگه موفق بولوب، اون تورت یل حکم سوردی. یعقوب بیك أولدورلگه‌نده‌ن کیین (۱۸۷۷ده) شرقی تورکستان تکرار چین حاکمیتی وه اسارتیگه کیریب‌قالدی. ه‌ه‌نه شونك اوچوندورکه غربی تورکستانغا «روس تورکستانی» وه شرقی تورکستانغا «چینی تورکستان» دیگه‌ن قوشومتا قوشولدی. اون توقوزنچی عصرنك سوگغو یارمیسی بو صورتله تورك دنیاسی اوچون یوره‌کله‌رده قارا بر تأریخ، آنا یورتینی یوقاتیش اعتباریله کوب قایغیلی بر دوربولوب‌قالدی...

چین ایله تورکله‌ر آراسیدا بولغان دائمی وه تأریخی کوره‌شنك باشلانیشی کوب ایسکیدر. چیننك بورونغو پایتختی په‌کینی یاساغان تورکله‌ردر(*). چین مملکتینی تمام اسلام ایتب، تاج وه تختیغا ایگه بولغان تورکله‌ر ایدی. نیچه دفعه‌لار غالیب وه مغلوب بولوب یاشاب کیلگه‌ن بو قوشنو أولکه بیله‌ن کیینگی قوتسز زمانلاریدا باشلاغان مجادله‌گه هه‌م اوچ-تورت عصر بولوب قالدی. چینلیله‌ر شرقی تورکستان چیگه‌ره‌له‌رینی آشیب مملکتنك بعضی بر یرله‌رینی اشغال ایته باشلادیلار. ۱۸نچی عصر- نك، سوگلاریدا خیلی ایلگه‌ریله‌گه‌ن بو اشغال ۱۸۷۷ ده یعقوب‌بیك‌بدولت

(*) «په‌کین»نك بورونغو اسمی «خانبالیق بولوب، بو شهر قوبیلای خان طرفندان قورولمش وه بو یرگه اویغور عالمله‌ری کیلتریله‌رەك بیلیم وه فکر مرکزی حالینه قویولمشدی.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

حكومتينڭ امحاسى ايله تماملاندى. چينلەر مأمور صفتيدە وە غايت آز بولغانلاريدان بيرليك خلقدان دائمى وخامت ايچندە ايديلەر. بر طرفدان عسكرى قوت ، جبر ، شدت ايشلەتب ، ايكنچى طرفدان خلقنڭ معنوياتينى يوقايتمەك وە برنيچە كشينڭ فكرآ بر آراغا كيلالماسلغينى تأمين اوچون نفاق توخومينى ايكيب كيلديلەر. بو تأريخلەردە غربى توركستاندا خيلى اورناشيب آلغان روسيا اشتهاسى آرتيب شرقى توركستانني هەم قولغا كيريتيش اوچون تدبير كورمەكدە ايدى. يعقوب بيك بدولت حكومتى سقوط ايتكەندە روسلار شرقى توركستانڭ شمال قسميدا «چوگوچەك» وە «ايلى» ولايتلەريني عسكر كيريتەرەك استيلا ايتديلەر. كيين چين بيلەن قيلغان بر معاهدە موجنجە ديگر منفعتلار مقابليدە بو ولايتلەر قايتادان چينگە قايتاريلدى (١٨٨١دە). فقط بونيڭلە شرقى توركستانغا ايگە بولوش خيالى روسلارنڭ يورەگىدەن چيقيب كيتمەدى. بلكە وقتنچا بر امنيت تلقين ايتكەن بولديلار.

شرقى توركستان شمالدە آلتاى تاغلارى ايلە ايمديليك روسياغا قاراشلى سيبرياداي آيريليب ، غربدا ينە شو تاغ وە تيان شان تاغلارى ايلە غربى توركستانغا تيشەدر. غرب جنوبى قسميدا آلاى ، پامير تاغلارى اونى غربى توركستان ايلە برلەشترەدر. جنوب طرفيدا هندوكوش تاغلارى ، قارا قوروم تاغلارى چيگەرە بولوب ، هندستان ، تيبەت وە آفغانستان دولتلەرى باردر. شرقدا غوبى چولى ، قانسو ولايتى ايلە چين بيلەن چيگەرەلەنەدر. بو حدودلار ايچندەگى ساحە تقريبآ فرانسا ايلە آلمانيا قادار بويوك بر قطعە بولوب ، أولكەنڭ جنوبندەگى مشهور «تاقلامكان» چولى خيلى بويوك يرنى اشغال ايتەدر. بو ايسكى تورك اولكەسينڭ ايسكى تورك اثرلەرى ، كومولوب قالغان شهرلەرى دائما أوزيگە حفريات هيئتلەرى جلب ايتمەكدە ، تأريخى ، علمى ، مدنى تيكشرولەرگە صحنە بولماقدادر.

بو بويوك أولكەدە نفوس تيغيزلغى ، ايسيزكە ، تأريخى وقعەلار نتيجەسيدە آزايغاندر. بوندا ايمديگەچە خلق ساناغى أوتكەزيلمەگەن.

نفوسى محقق سەكيزميليوننى آشار ديب اويلانادر. بو أولكەنڭ اهاليسى بوتونلەى تورك وە اسلام بولوب ، بو توركلەرنڭ تأريخى اسمى «اويغور» دور. اونڭ اوچون شرقى توركستان توركلەريگە «اويغور توركلەرى» ديمەك حقيقى اسميلە خطاب ايتمەك ديمەكدر. حتى تورك اورروغلارى آراسيدا مدنى وە منتظم برشكلدە حرف توزگەن شو اويغورلاردر. شونىڭدا درحال قيد ايتمەك لازمكە «اويغور» لفظيني اورروسلار طرفيدان بيريلگەن ياساما ، تاقما براسم ديب نفرت ايتوچيلەر دە باردر. حالبوكە بو توغرو ايمەس. «تورك» ديگەن لفظى «جاهل» ، ياخود «أوزبيك»سوزيني «سادە دل» ديگەن معنادا تفسير ايتب ، بو سوزلەردەن نفرتلەنگەنلەر دە آرتيق حقيقتنى آڭلاب قالديلار.

شرقى توركستانغا اسلاميت ٧١٤ ميلادى تأريخيدە يايلغاندر. ايسكى دينلەريدە قالغان اويغورلاردان پەك آز برقسمى قانسو ولايتى داخليدە بولسا هەم شرقى توركستان داخليدەگى غير مذهب سالكلەرى (چين ، موغول ، قالموق ، سولون ، شيوەر وە روس) بيرليك ساناللماغان تيشقى عنصر لاردر. بولارنڭ ايچيدە أڭ كوپى موغوللار بولوب ، چينلەر مأمورلق بيلەن كيلگەن حكومت آداملاريدر. بولار منبت توركستان توپراغيدا تورك—اسلام كوپچيلگيگە غلبە قيلماق اوچون باشلانماقچى بولغان مهاجرت سياستينڭ ايلك قافلەلەريدر (*). قالموق ، شيوەر وە سولونلار پارچا پارچا مسافرلەردەن عبارتدر. روسلار بولسا روسياداغى كيينگى انقلابدان سوڭ قاچيب أوتكەن آق اورروسلاردان عبارتدر. بو غير مذهب مسافرلەرنڭ بوتونيسى مقدارى عموم نفوس نسبتندە كوزگە ايلينمەيەجەك قادار آزدر. شرقى توركستانڭ مختلف شهر وە قيشلاقلاريداغى ياتلار كوپنچە مأمورلاردر. توركستانڭ شمال قسميداغى ولايتلەردە توپلوق حالندا بر قيشلاق تشكيل ايتب اوتورغانلارى هەم

(*) چين حكومتى توركستانغا ختاى مهاجرلەرى كيلتريب اورناشترماقچى ايدى. حتى حاضرغى حكومتنڭ «گوميندان» فرقەسى وە اونڭ مؤسسى سوسياليست سون يات سين دە بو فكردە ايدى .

باردر. بو غیر مذهب اهالینگ ییرلیك تورك—اسلاملار ایله هەرخصوصدا علاقەلاری سوغوق وه اوزاقدر. بویوك شهرلەردە کوپنچه ختایلار ایکنچی بر شهر قیلیب، بو یەگی شهرنی أوزلەریگە تخصیص ایتکەنلەر. بو شهرلەرنگ اطرافی غایت مستحکم قلعەلار بیلەن محاطدر. بو صورتله ختایلار تورکلەردەن اندیشەلەرینی تأیید ایتەدرلەر.

شرقی تورکستاندا یاشاغان خلقدان بحث ایتکەندە بردە دین اعتباریله مسلمان فقط تیل، عرف و عادتلەری ایله تماماً چین کورونوشنده بولغان «دونگەن—چین مسلمانلارینی» قید ایتمەك لازمدر. بولارنگ یاشاغان اساس مملکتلەری قانسو-سوجو وه باشقا ایچکی چین مملکتیدەگی ییرلەردر. شرقی تورکستانغا همحدود بولغان قانسو ولایتیدەن چیقیب قالغان بو «دونگەن» دینداشلاریمز هەم تورکستاندا عموم نفوسنگ آنجاق یوزده ۲ یا ۳ ینی تشکیل ایتیب، بولار هەم اکثریتله شمال قسمیداغی شهرلەردە اوتورادرلار. مختلف مذهبده بولغان بو دونگەن—چین مسلمانلارینگ مسجد وه هەر خصوصلاری تورك—اسلاملاردان یعنی اویغورلاردان بولەکدر. حتی کوپنچه چینلەرنگ اوتورغان شهریده اولار بیلەن اوتورورلار. تورك مسمانلاری ایله قاتناشولاری یوقدور.

شرقی تورکستانداغی اویغورلار—تورکلەرنگ دینی اسلام بولوب، مذهب اعتباریله باریسیدا سنیدرلەر. کوپچیلیکنی تشکیل ایتکەن بو تورکلەر مملکتنگ ایگەسی ایکەنلیکلەرینی اونوتماسدان، اسارتنگ ظلمیغا، چین مأمورلارینگ حقسز حرکتلەریگە چیدی آلماسدان غلیانغا کیلیب، تیز-تیز قوزغالانلار یاساغان بولسالار هەم بو کونگەچه قطعی بر نتیجەگە ایریشه آلماغانلار. عجیب بر جهتنی قید ایتمەك لازم وه ضروردر، که اودا بوتون بو قوزغالانلارداغی موفقیتسزلك سببلەری تیکشیریلیرکەن، تورکلەرنگ چینگه قارشی عصیانلاریدا دونگەنلەرنگ آرالاشیب آلیب، عصیاننگ تورکلەر ضرریغا نتیجەلەنیشیگە سبب بولغانلیقلارینگ تاریخاً ثابت بولوشیدر. دونگەنلەردەگی بو عجیب حالت روحیەنگ تدقیقا وه تحقیقینی بو موضوع ایله مشغول بولوچیلارغا حواله قیلامیز.

چینده جمهوریت اعلان ایتلگونچه تورکستان احوالی

چین تاج و تختیغا ایگه بولغان «مانجو» خاندانینگ سوڭ پادشاهی «شیوەن توڭ» ایکی ییل حکمرانلق قیلیب، چین انقلابی نتیجەسیدە ۱۹۱۱ ده سقوط ایتدی. اوزون ییللار، عصرلاردان بیری خانلق، خاقانلق ایله أداره ایتلیب کیلگەن چین أولکەسی بو تأریخدەن باشلاب «جمهوریت» شکلیده أداره ایتلمەکچی بولادر.

ایمپەراتورلق چاغیدا، اسارت آستیغا توشکەندەن بیری یوزی کولمەگەن ییرلیك خلق حق وه عدالتنگ نیمه ایکەنین بیلمەگەن ظالم، مستبد وه رشوتخور مأمورلار طرفیدان تارتقان بو جهنمی تورموشینگ جمهوریت أدارەسی نتیجەسیدە بر آز أوزگەره تورغانین امید ایتکەن ایدی. بیلیم، معارف مملکتنگ اعمار وه آبادانلغی، یول، تجارت، خلقنگ رفاه وه سلامتی نظراعتبارغا آلینیر دیب اویلاغان ایدی... هیهات! ... خلق نافله انتظاردا قالدی. امید ایتکەن نەرسەلەری بولمادی.

ایسکی دوردەگی یعنی ایمپەراتورلق چاغیداغی یاشاشنی تصویر ایتیش قیین. ایسکی تأریخلەردە اوقولغان انگیزیسیون مظالمی، روما فجایعی خلاصه ایسکی زمان وه اورتا زمان احوالی شرقی تورکستاندا عیناً تطبیق ایتلگەن. تورکستانغا یوباریلغان والی عمومیگه تورکستان اولکەسی ساتیلیب، اوندان معین مبلغ آلنغان بولغانیدان، بو والینگ بوتون فکری، دردی پول تاپیش بولغان. تورکستان والی عمومیلەری کیچیك والیلەر وه شهرلەرگه بیلگیلەنگەن حاکملەر وه باشقا مأمورلار آرقالی خلقدان پول توپلاغان، اهالینی قیناب، اوروب، حتی أولدوروب پول توپلاغانلار. خلقنگ شکایتلەری وه حقلیق استعانەسی مرکز پەکینگه یتیشمەگەن. حالبوکه بو والی مرکزگه هدیەلەر یوباریب، أوزینگ تاجسز حکمدارلغینی اوزاتدیریب، ظلم وه قیناولارینی دوام ایتدیرگەن.

مسلمانلارنی چینلەشتریش اوچون اورونغانلار. هەر کیم ختایچا أورگەنیشگه مجبور ایتلگەن. محکمەلەردە سوراقلار چینچه بولوب، تیلماچلار أوزلەریدەن یاکه دونگەنلەردەن بولغانیدان تورك مسلمانلار

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

دائما محكوم بولغان وه جزالانغانلار. تيز-تيز عصيانلار بولغانيدان، ظلمدان توقان بو عصيانلارنى ينه ظلم وه جبر ايله باستريب، بو بهانه ايله مسلمان اولوغلارينى تيكشيروسز أولدورگەنلەر. بيرليك مسلمان چيندەن كيلگەن مهاجرلەرنىڭ بيرلەرينى ايكيب بيريشكه مجبور ايدى. اوروغلوق بوغداى بيريشكه حتى كورپه-ياستيق وه عموميتله اوى‌اسبابى بيريشكه هەم مجبورايتلگەن مسلمان اويغورلارغا مهاجرلەرنىڭ هەر بر احتياجينى تأمين ايتو جبرى صورتده يوكلەتيلگەن‌ايدى. مسلمانلارنى خور وه توبەن كورورلەرايدى. اولارنى «چانتو» (اورالغان باش)، «سيڭ كو» (حيوان)، «چانتو سيڭ كو» (سەللەليك حيوان) ديب آتاغانلار.

شايد حاكم قاتارليق بر مأمور يانيغا مسلمان اويغوردان تعين ايتمەكچى بولسالار ياكه تشكيل ايتلگەن عسكرلەر قاتاريغا آلماقچى بولسالار، اسلام وه تورك تربيەسيدەن محروم قمارباز، افيونچى كبى اخلاقسز كشيلەرنى ايزلەب، اولارغا ايش بيرەر ايديلەر. كيچيك وه آرزيمايتورغان گناه اوچون بوتون بيريدەن وه هەرنەرسەدەن دە قيمتليك بالاسيدان آيريلغان، بوتون عمرى زنداندا أوتوب كيتكەن ياخود كوزى كور قيلينيب ياروقلق دنيادان محروم ايتلگەن كشيلەر شرقى توركستان توركلەرى آراسيدا كوب اوچراتيلادر!

هەر شهردە مكتب آچيب، آتاسيدان زورلاب آلينغان بالالارغا چينچه اسم بيريليب، چين تربيەسيگه كيرتيب، اولارنى بوتونلەى چينلەشتريرايديلەر. مكتبلەرنىڭ بوتون چيقيملارى خلق أوستيگه يوكلەتيلردى. هەرطرفداغى چين مأمورلارى ميسيونەرليك وظيفەسينى قيلماقچى بولوب، ياش بالالارنى جبرى صورتده چينلەشترمەك ايستەرايديلەر.

قارا تأريخنىڭ بو فجيع وه غيرانسانى كونلەرينى شونداى‌أوتكەزگەن اسلام تورك توغانلاريمز عرقى نجابتلەرينى وه دينى صلابتلەرينى يوقاتماديلار. آغير تضيقاتغا رغماً چين حكومتينىڭ تورلو ياراماس حركتلەريگه قارشى توردىلار. أولديلەر. فقط امل وه غايەلەريدەن قايتماديلار!...

خلق شوقادار غافل توتولغان ايدى كه، او تيشدا بولغان وقوعاتدان غنا ايمەس، حتى ختايداغى احوالاتدان دا خبرسز ايدى. حج وه تجارت بهانەسى ايله هندستان، ايچكى ختاى وه روسياغا چيققان كشيلەر آزكوب كوزى آچيليب، دنيا احوالاتيدان معلومات آلماقا باشلاغان بولغانليقدان، قوزغالانلار هەم بولارنىڭ تأثيرى ايله برقادار شعورى وه منتظم حالغا كيليب، يەگيلەشمەك حركتلەرى هەم بو كشيلەر تامانيدان آلغا سورولور ايدى. توركستاندا مركزى ختايدا خاقان أدارەسى ييريگه جمهوريت قورولغانينى بو منور طبقه خلققا ياشيرين اوقوتا باشلادى. بو خصوصدا خلقنى تنوير ايتب بعضى برحركتلەر قيلماق خيالى تا او زمانلار أوز آرا سويلەشيله باشلاندى. توركستاندا هەم بو جمهورى أدارەنىڭ بعضى بر تأثيرلەرى بولور اميدى هەم شو اهالى طبقەسى آراسيدا زيادە انتشار ايتمشدى. حكومت مأمورلارى خلققا أوزلەرى هەم انسيت پيدا ايتالماغان جمهوريت أدارەسى حقيدا توغرو معلومات بيرمەسلەر ايدى. اونىڭ حق، حقوق، عدالت، مساوات كبى سوزدەگنه بولغان شعارلارينى اعلاندان هەم تارتينار وه ياشيريرلاردى. تينچلق وه اطاعتلق بولوب اولتورشنى توصيه قيليب، جمهوريت—خاقانغا صداقت ديب آگلاتيرلاردى. بو سيرالاردا، ۱۹۱۲ دە، قومولدا (قانسو حدوديدا، شرقى توركستان ايله نانكين يولى أوستيده مهم برير. «حامى» قومولدا ختاى شهريدر. بو تاغليق اراضينيك خلقى سوغوشچان اويغورلاردر). «تيمور خليفه» عصيانى بولدى. شو چاغلاردا اورومچيدە موقت جانك جونك (عسكرى والى‌عمومى) يانك زەن شڭ ناميدا برختاى ايدى. بو، قومولداغى مذكور قوزغالاننى باسديريب، أوزينى مركز حكومتدەن اصل جانك جونك بيلگيلەنيشى اوچون خلقنى مجبورى مراجعت ايتديرەدر. نهايت مركز (او زمان مركز پەكين ايدى) يانك زەن شڭنى والى عمومى ايتب بيلگيلەيدر.

ایچکی ختایدا جمهوریت بیله‌ن برگه عمومی قاریشیقلیق باشلایدر. بر ولایت ایکنچی ولایت بیله‌ن اوروشوب، داخلی عصیان وه اغتشاش بیله‌ن مشغول مرکزی‌حکومت شرقی‌تورکستان احوالینی بوتونله‌ی اهمال ایته‌در. ذاتاً بوتون أداره‌نی أوز قولیدا توتقان والی عمومی أوز بیلگه‌نیچه خلقنی ایزوگه باشلایدر. مرکزنگ اوروه‌چی ایله علاقه‌سی ضعیفله‌نه‌در شرقی تورکستانگ مرکزی اوروه‌چی‌ده یانك زه‌ن شگ «یانگ جانگ جونگ» نامی بیله‌ن یه ده حاکم مطلق بر حکمدار دغدغه‌سیله ایشکه باشلایدر. بو تاجسز حکمدار چین جمهوریت حکومتینگ بر ولایت عمومی والیسی ایکه‌نینی خاطریغا هه‌م کیلترمه‌سده‌ن مهم ایشله‌رگه کیرشه‌در. عینی تأریخده یعنی ۱۹۱۲ده تورکستانگ غرب قسمیدا، «ایلی» ولایتیگه قاراشلی «کوره»ده جمهوریت طرفداری سوسیالیست ختایلاردان، وه ظاهری ادعالارغا قاراغاندا، اسلام تورك یرلیك اهالیگه طرفدار بولغان یانگ زه‌ن شیو (Yang - zen - shiv) باش بولوب برعصیان یاسالادر. بو هه‌م یانگ جانگ جونگ‌نگ غلبه‌سی بیله‌ن توگه‌یدر. بو صورتله شرقی تورکستان داخلیدان تینچیب آلغان یانگ جانگ جونگ فوق‌العاده اوستالیق بیله‌ن داخلی أداره‌نی أوز یولیغا قویوب، خارجی سیاست بیله‌ن مشغول بولادر. بو یانگ سیاستینگ مهملگی اقتصادی باقیمدان روسیاغا باغلی بولغان تورکستانی تمامیله روس اقتصادی قوچاغیغا آتیشیدر. اونگ صرف‌أوزینگ شخصی‌منفعتینی‌توشونوب قیلغان بو ایشیده‌ن تورکستان أك قورقولو اوچوروم‌غا اوچراب‌قالدی. یانگ تجارت ایشله‌ریده روسیاغا کیگ امکان بیریب، أوز طرفیدان قونسوللار قویوب ایشکه کیریشدی. أوز اوغلینی شرقی تورکستانگ شمال حدودلاریغا یاقین، روسیاغا قاراشلی غربی تورکستانگ «سه‌مه‌ی» دیگه‌ن شهریگه قونسول قیلیب بیلگیله‌یدر. اونگ اوغلی تورك تجارلارینگ حقوقینی حمایه‌ده‌ن زیاده أوز آتاسینگ ته‌نزینگه یوباراتورغان ماللاری اوچون قایغیرادر. سیاستچی بولغان «یانگ جانگ جونگ» غیرتورك عنصرلارنی دائما أوز یانیغا تارتیب، اولارغا منصب بیریب، اولارنی

أوزیگه طرفدار قیلغان ایدی. شرقی تورکستانگ منور زمره‌سی مکتب وه مطبعه ایشله‌ریگه کیریشمه‌ك ایسته‌سه، درحال اوستالقله مانع بولورا ایدی. کوب حیله‌کار بولغان بو والی زمانیدا شرقی تورکستانگ جنوبیده وه تورفاندا یه‌گی اصول مکتبله‌ر آچیشغا تشبث ایتیله‌در. آراغا نفاق سالیب، ختایچا مشترك مکتبله‌ر آچماق مسئله‌سینی اورتاغا قویوب، مسلمان بالالاریغا «کوك‌زی» (صنم)غا تاپینیشنی تکلیف ایته‌در. تورك‌اسلام اهالی طبیعی بوگا راضی بولمایدیلار.

چین خاقانینگ توشورولوشی وه چینده جمهوریت اعلان ایتلیشی، شرقی تورکستانگ بورونغو والی عمومیسی اورنیغا یانگ جانگ‌جونگ کبی بر والی‌نگ بیلگیله‌نیشی شرقی تورکستان اوچون نه دینی، نه ملی، نه علمی، نه اقتصادی وه نه مدنی هیچ بر تورلو فائده بیرمه‌دی. ینه ایسکی طاس، ایسکی حمام. بلکه ینه هه‌م وخیمراق بولغان تیشقی‌تجاوزنی قولایلاشتردی. یانگ روسیاداغی انقلاب نتیجه‌سیده بر مدت تجاری علاقه‌نی توختاتقان وه بولشه‌ویزمده‌ن اندیشه ایتیب، ساویت روسیا بیله‌ن قاتناشودا احتیاطلق قیلا باشلاغان بولسا هه‌م کینره‌ك مناسباتینی جانلاندیریب سیقلاشتریب یوبارغان.

۱۹۲۸نچی ییلغاچا تورکستانی کیف مایشأ بر اصول ایله أداره ایتیب کیلگه‌ن یانگ جانگ جونگ مرکزی ختای بیله‌ن ولایتنگ رابطه وه علاقه‌سینی کیسیب، شو ییگیرده ایش اساسینی قوردی وه تورکستانی اقتصاداً تمامیله روسیاغا باغلاب قویدی. مملکتنی أوز بیلگه‌نیچه أداره قیلیب، تالانچیلق، جبر وه ظلمنی حددان تاشقاریغا چیقاریب یوبارغان یانگ جانگ جونگ ۱۹۲۸نچی ییلی فه‌ن‌یووان‌نان(Fen-yuvan-nan) معرفتیله أولدورولدی. چینده جمهوریت اعلان ایتلگه‌نیگه ۱۷ ییل بولغانی حالده بو أداره سیستمه‌نده‌ن ذره قادار منفعت کورمه‌گه‌ن بایاقیش شرقی تورکستان طالعنگ حاضرلایتورغان تصادفینی کوتوب توردی.

(دوامی بار)

مجدالدین احمد.

بومبای مارت ۱۹۳۸

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

توركستاندا ساويت قادرو سياستى

تا ايسكيدەن بيرى ساويت روسيا حكومتى طرفندان يورتمزدا يورو-تولوب كيله ياتقان قادرو سياستى وه اونگله ساويت مطبوعاتنداغى غير صميمى نشريات آراسنداغى فرقنى جوده ياخشى بيلەمز. كوب گنه وقتدان بيرى جيم-جيت بولوب كيتكەن بو مسئله ساويت مطبوعاتندا يەگيدەن كورونه باشلادى. بو سفر ساويت مطبوعاتى ايسكيده كيسى كبى «يرليلەشترو»، «مليلەشترودەن دەم اوروب أيمەس، ساويت سياستينڭ حنثى تعبيرلەرندەن «ساويتلەشترو»، «زحمتكش كتلەسى»نە ياقلاشترودان بحث ايتەدر. بو «ساويتلەشترو»، «زحمتكش كتله» گه ياقلاشترو تعبيرلەرينڭ حقيقتده نيمه افاده ايتديگينى آشاغيدا ساويت مطبوعاتندان نقل ايتەجەگمز مثاللار آچيق كورسەتەجه كدر.

بو سفرگى نشريات معره كەسى تورلو يوللار بيلەن ساويت حكومتى وه فرقه تشكيلاتى آپپاراتلارينا كيريب اورناشيب آلغان يرلى عنصرلارغا قارشى تطبيق ايتيلمه كده بولغان آمانسز تەررور ايله باغليلقدا بولغاندان مسئلەنى ايسكيده گى كبى «مليلەشترو»، «يرليلەشترو» شكلنده قويودا ممكن بولماى قالغانغا اوخشايدر.

«توركمەنسكايا ايسكرا» غازيتاسى (١٦.٢.٣٨) بو مسئله گه آتاغان برباش مقالەسندە، توشورولوب قوولغان، قامالغان، سورولگەن، أولدورولگەن ايسكى يرلى فرقه وه حكومت مؤسسەلەرى باشلوقلارى وەمسئول اورونداغى مأمورلارنى سوكوب قارالاب كيلگەندەن سوڭ «توركمەن جمهوريتى فرقه تشكيلاتلارى، توركمەنستان بولشەويكلەرى مركزى قوميته-سى سوڭ وقتلاردا يەگى قادرولار سەرەلەش وه اونلارنى ايشكه ساليش يولندا كوب گنه ايش ايشلەدى. يەگى قادرولارنى ايشكه تارتو، كيڭ كتلەنى فعاللاشترو ايشنده بونداى بويوك حمله ايمديگەچه هيچ بولماغان ايدى. بونڭ درجەسينى كورسەتو اوچون قويوداغى فاكتلارنى ساناب اوتوگنه كفايت ايتسه كيرەك: سوڭ ٣ - ٤ آيلق مدت ايچنده توركمەنستان

فرقه مركزى قوميتەسى رايون، شهر وه دائره قوميتەلەرى باشلوقلارندان ١٦ برنچى كاتب، ٢٦ ايكنچى كاتب، ٢١ اوچنچى كاتب يرينه يەگى كشيلەر كيتردى. ٧ قوميسار، ٣ قوميسار اورونباسارى اورنى يەگى كشيلەر طرفندان اشغال ايتيلدى. ١٦ موتور-تراقتور استاسيونى (MTS) مديرى، ١٥ مدير اورونباسارى، ١٧ رايون قيشلاق خوجاليغى أدارەلەرى باشلوغى يرينه يەگى كشيلەر كيتريلدى. ٣٩ رايون، دائره اجرا قوميتەسى رئيسلەرى يەگيدەن بيلگيلەندى. بوندان باشقا يەنه مينگلەرچه يەگى ايشچيلەر باشلاب يوروچى اورونلارغا چيقاريلدى.» ديدر.

ايمدى سزنگچه بو يەگى كشيلەرنڭ اورندا ايسكيده اوتورغان كشيلەر عاقبتى نيمه بولغان؟ بو سورغونڭ جوابنى ساويت مطبوعاتندا آرقاسى كيسيلمەى چيقا ياتقان «ملتچيلەر»، «ساويت دوشمانلارى»، «خلق دوشمانلارى» محاكمەلەرى، أولدوروشلەرى، سورگونلەرى خبرلەرى بيرمه كدەدر.

ايمدى برآز دا ساويت حكومتينڭ «يەگى كوچلەر» ديگەندە نيمه آڭلاب كيملەرنى ايشكه تارتماقدا بولغانلغينى برايكى مثالده كورەيليك.

قازاغستان ايچكى ايشلەر قوميسارلغندان، امنيت ساقلاو ايشنده كورسەتكەن خدمت وه لياقتلارى اوچون، برباشلاب يوروچى مأمورلار تودەسى اتفاق مركزى اجراقومى طرفندان مكافاتلانديريلدى. جمهوريت ايچكى ايشلەرقوميسارى—زالين (*)، قوميساراورونباسارى—وولودزكو، يوكسەك مأمورلاردان غلادكوف، ماتاشكوف، كيكلين، ايوايوف، چيركوف، آداموويچ، پانوف. («قازاغستانكايا پراودا» ٢١.١٢.٣٧).

بونلارنڭ ايچنده برگنه بولسادا توركستانلى اسمى اوچراتيلا-ديمى؛ اونوتماسلق كيرەك، كه بو صرف يرلى خلقنڭ تورموشى بيلەن سيقى باغلانغان ايچكى ايشلەر قوميسارلغى باشنداغى منظرەدر. «قوموني‍ست تاجيكستانا» آتلى تاجيكستان ساويت جمهوريتى باش ناشر افكارى

(*) شو ييل ١٩ فيبرالندا زالين اورنيغا ستانيسلاو رەگەنس ديگەن ايسكى چەكيستلەر-دەن بريسى قازاغستان ايچكى ايشلەر قوميسارى ايتب تعيين ايتلگەن(«قازاغستانسكايا پراودا» (20. II. 38

عینی مسئله‌گه حصرایتکه‌ن مقاله‌سنده (۳۸. ۲. ۱٦) سابق رئیس جمهور وه قومیسارلار شوراسی رئیسی باشدا بولغانی حالده «ملتچیلك» بیله‌ن عیبله‌نیب قامالغان، قامالیب اعدام، سورگون ایتیله یاتقان ایسکی یرلی مأمورلارنی سوکوب کیلیب بوشالغان یرلرگه یه‌گی قادرولارنی جرأتله آلغا سورو کیره‌کلگینی طلب ایته‌در. عینی مقاله جمهوریت داخلنده‌گی ۷۵ فرقه قابینالارندان یالغز ۴۲ سینک أداره ایتوچیسی بارلیغینی — فرقه مرکزی، رایون فرقه قومیته‌له‌ری یانینداغی کولتور - پروپاغاندا شعبه‌له‌رنده‌ن ٤ گنه‌سینک باشندا اداره‌چیسی بولغانینی، حتی جمهوریت‌مرکزی دوشنبه (ستالین آباد) فرقه تشکیلاتینک بوایشینی باشقاروچیسی یوقلیغینی، بعضی بر رایونلاردا قوولغان اجراقوم رئیسله‌ری اورنینا کیتریله‌جه‌ك آدام تاپیلمادیغینی سویله‌ب کیلب یه‌گی قادرو تاپب ایشکه تارتودا جرأتگه چاقیرادر. مه‌نه ایمدی بونداي آلغا سورولگه‌ن فعال نامزدله‌رده‌ن بر ایکی مثال: تاجیکستان یه‌گل صنایع قومیساری اورونباسارلغینا مه‌ششه‌ریاکوف، دوشنبه (ستالین آباد) ده‌پوسی باشچیلغینا دا کوزنه‌تسوف اسملی کشیله‌ر تعیینله‌نگه‌نله‌ر. ساویت غازیتاسندا جرأتله تعیینی آلغا سورولگه‌ن «چین قوممونیست»، «ساویت کشیله‌ری»نک کیمله‌ر ایکه‌نینی مه‌نه شونلارنک اسمی أوزی آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در.

مه‌نه تورکستان‌نک أوچنچی بر بورچه‌گنده‌کی قیزغزستان ساویت جمهوریتنده‌ن بر منظره: ۱۵ - ۲۰ فیبرال تأریخله‌رنده توپلانغان قیرغزستان فرقه مرکزی پلونومی فرقه مرکزی باش کاتبی ایشینی یوروتوچی ایتب وقتیله تورکستانک تورکمه‌نستان قسمندان عالی ساویت شوراسینا مبعوث سایلانغان واغوف اسملی بر روسنی، اونک یانینا پله‌نوم اعضاسی ایتب لوتسمانوف، میخائیلوف، کوله‌شوف لارنی؛ بیورو اعضاسی نامزدلگینه میژه‌نسکی آتلی بریسینی سایلامشدر. بو کشیله‌رده‌ن بریسینک ده تورکستانلی بولماغانلیغی اسمله‌رنده‌ن آچیق کورونوب تورادر. («ساویتسکایا قیرغزیا» ۳۸. ۲. ۲۲). «ساویتسکایا قیرغزیا» غازیتاسینک ۳۸. ۲. ۲۰ تأریخلی نسخه‌سندا بو موضوع اطرافنداغی بر یازیدا شو مضمون

یازیلادر: «باغلانیش سیسته‌منده‌گی ایشچی - مأمورلار آراسندا قیرغزلارنک بیش فائض‌گنه تشکیل ایتدیگینی نقل ایتش أوزی وضعیتنی ایضاح اوچون کفایت ایتسه کیره‌ك. باغلانیش ایشله‌ری مرکز أداره‌سی آپپاراتندا ایشله‌وچی ۷۰ کشینک ایکی‌گنه‌سی قیرغزدر. پیشپه‌ك (فرونزه) پوستا - تیلغراف أداره‌سنده ۵۰۸ خدمتچی بار. بونلار ایچنده ۱۳ ی قیرغز بولوب، بونلار دا ۳ نچی درجه‌ده‌گی اورونلارداغی کشیله‌ردر.

جمهوریت رادیو مرکزنده ۱۰۰ ده‌ن آرتیق کشی ایشله‌یدر. بونلار ایچنده برگنه بولسا دا یرلی — قیرغز یوقدر. قارا قول، جلال آباد، اوش، که‌نت، توقماق کبی مهم رایون باغلانیش أداره‌له‌رنده ده یرلی — قیرغز ایشچیله‌ر بره‌مله‌ب‌گنه اوچراتیلادر.

پیشپه‌ك (فرونزه) مرکزی باغلانیش أداره‌سی پوستا-تیلغراف ایشله‌رینک تورلو تارماقلارندا ایشله‌وچی بیله‌رمه‌نله‌ر یتیشترو اوچون ۵۰ کشیلك برقورس آچقان وه بو قورسقا ۲۸ نفر یرلی ییکیت ده قبول ایتیلگه‌ن ایدی. فقط بو قورسقا آلنغان یرلیله‌ر شونداي آغیر وضعیت، شرائطغا معروض توتولدیلار، که‌کوب اوزماسدان ٦ سی قورسنی تاشلاب آویلینا قایتب کیتو مجبوریتنده قالدی...

بر قولخوزچی یاشادیغی رایون مرکزینه بارب پوستا آرقالی پیشپه‌کده اوقوچی اوغلینا ۲۰ سوم آقچا یوبارماقچی بولغان. کاغدلارینی روسچا یازیب کیترمه‌دیگی اوچون آقچاسینی آلماغانلار. أوزی روسچا بیلمه‌گه‌ن، قیرغزچا یازغان کاغدلارینی قبول ایتدیره آلماغان قیرغز قولخوزچیسی روسچا تیلماچ کاتب قیدیریب ایکی‌کون وقتینی بوشقا کیچیرگه‌ن.

رایون پوستا أداره‌له‌رنده‌ن بری قیرغزچا یازیلغان بر غازیتا سپاریشینی قبول ایتب، پیشپه‌ك‌گه یوللاغان. پیشپه‌ك مرکزی «یالغز روسچا یازیلغان سپاریشله‌رگنه قبول ایتیله‌در» دیگه‌ن قیدله سپاریش کاغدلارینی قایتاریب یوبارغان.

بو وه بونک کبی حادثه‌له‌رنی نقل ایتوچی ساویت غازیتاسی بوتو-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

نیسینی بوخارینچیلەرنگ روس شوونیزمی دیب کورسەتمەکچی بولادر. اوتکەن سانداغی «٢١ لەر» محاکمەسندەن بوخارین وە طرفدارلارینگ اکمل اکرام، فیض‌الله خواجه وە باشقا تورکستانلیلار بیلەن تورکستانی ساویت روسیادان آیریب یوباریش أوستندە آکلاشقانلق بیلەن عیبلەنیب اعدام ایتیلدیکلەرینی دە اوقودوق. ساویت غازیتاسی ادعاسینگ بوش آلداقچیلقدان‌غنا عبارت ایکەنینی بو قاداری أوزی آچیق کورسەتیب تورادر.

بزیمچە شوونیزم آیریم کشیلەر وە یا آیریم غروپلاردا ایمەس، بوکون روس ایمپەریالیزمینی تمثیل ایتکەن ساویت سیستەمندەدر. بونی بوخارین‌لەر أولدورولوب، اونلارنگ یوواسی داغیتلغاندان سوڭ ساویت حکومتی طرفدان کوروله یاتقان تدبیرلەر، حتی تورکستاندا یرلی ایشچیلەرگە قارشی تطبیق ایتیلمەکدە بولغان عمومی قیرغین تورکستاننگ ملی رنك آلابیلمەسی أمکانینی بیتریب، اونی چین معناسندا روس مستملکەسی یاساماق نیت وە اورونوشی منبعینگ قرەملنگ أوزندە گنە ایکەنینی آچیق کورسەتمەکدەدر. بو ذاتاً ساویت حکومتی طرفندان یوروتولمەکدە بولغان تعقیبلەرنگ یرلی خلقدان یتیشکەن وە یتیشمەکدە بولغان قادرولارنی بیترو، بو صورتلە چین معناسندا روس ایمپەریالیزمی طلبنە موافق حقیقی روس اداری آپپاراتی قورابیلو اورونوشی بولغانلیغی قناعتینگ حتی تورکستانلی فرقە فعاللاری آراسندا کوچلو ایکەنینی بزگە وقتیلە تورکمەنستان فرقە مرکزی کاتبی دە سویلەب بیرگەن ایدی. دیمەك بوکون ساویت مطبوعاتی اوچون دە بو ساویت روس ایمپەریالیزمی سیاستی حقیقی یوزینی یاشیرو احتیاجی قالماغان. اونگچون دە او اکمل اکرام، جانایدار کبیلەر أولدورولوب، اونلار یرینە «واغوف»، لوتسمانوف، میخائیلوف کبیلەرنگ کیتریلووینی بویوك موفقیت دیب آتاودا بر محذور حس ایتمەیدر.

تاشبالتا.

تورکستاندا سوادسزلقنی بتیرو ایشلەری فاندای بارا یاتیر؟

ساویت حکومتی ١٩٣٦نچی ییلنگ سوڭلارندا «بوتون ساویتلەر اتفاقی خلقلاری ١٩٣٧نچی ییلی ایچندە یوزدە یوز سوادلی حالغا قویولمالی» دیگەن «مهم وە قطعی» بر قرار چیقارغان ایدی. بو ساویت «قطعی قراری» پلانی تورکستاندا قاندای أوتکەزیلدی وە قاندای نتیجەگە ایریشیلدی؟ بو مهم سوراقنگ جوابینی بز ١٩٣٧نچی ییلی سوڭلارندا وە ١٩٣٨نچی ییلی باشلارندا ساویت نشریاتندا باسیلغان رسمی معلوماتلاردان أورگەنە آلامیز.

«ساویت تورکمەنستانی»نگ ٢٦.٢.٣٨ تأریخلی ساندا بیلدیریلدیگینە کورە، تورکستاننگ تورکمەنستان قسمندا پلان بویونچا ١٩٣٧نچی ییلدا ٣٠٠ مینگ سوادسز اوقوتولمالیدی. حالبوکە حقیقتدا بولارنگ آنجاق ٥٦٠٢٦سی اوقوتولمشدر. پلان بویونچا ٦٢٢٢٥ کشینگ آز سوادلیلیغی یوق ایتلمەلی ایکەن، شولاردان یالغز ٣٩٣٨٤ آدام آز سوادلیلار مکتبینی قورتاریب چیقمیشدر. حکومتنگ قطعی قراری تورکمەنستاننگ آیریم رایونلاریندا توبەندەگیچە أوتکەزیلمشدر:

گوکتەپە رایوندا پلان بویونچا ٩٤٠١ سوادسز آدام اوقوغا چیکیلمەلی ایکەن، شولاردان آنجاق ١٦٠٤ آدام اوقوغا تارتیلمشدر؛ ١٨٢٣ آز سوادلیلاردان بولسا ١٣٤١ی اوقوغا چیکیلیبدر.

کیروف رایوندا پلان بویونچا ٣٤٢٢ سوادسز آدام اوقوغا چیکیلمەلی ایکەن، شولاردان یالغزغنا ٦٠٤ آدام اوقوغا تارتیلمیشدر؛ ١٠٠٧ آز سوادلیلاردان ٣٢٥ی اوقوغا چیکیلیبدر.

سرخس رایوندا پلان بویونچا ٣٥٠٨ آدام سوادسزلقنی بیترو مکتبلەرینی قورتارمالی ایکەن، شولاردان آنجاق ٦٣٠ آدام قورتارمشدر؛ آزسوادلیلار مکتبینی ایسە ٧٢٢ آدام قورتارمالی ایکەن، اولاردان آنجاق ٤٨٨ کشی قورتاریب چیقمیشدر.

دەناو رایوندا بولسا ٦٧٥٨ آدام سوادسزلقنی بتیرو مکتبینی بتیرمەلی ایکەن، شولاردان آنجاق ٤١٤ آدامغنا قورتارمشدر وە آزسوادلیلار مکتبینی ایسە ٢١٨٤ آدام اورنینا یالغز ٤٠٦ آدام قورتاریب چیقمیشدر.

مەرو، کاگانوویچ، ایسەنقولی، قارابوغازکول، تەجەن کبی رایونلاردا دا وضعیتنگ عینی درجەدە یامان ایکەنلگینی بیلدیروچی عشق آباد غازیتاسندا «حالاچ رایوندا ١٩٣٧نچی یلنگ برنچی یانواردان تا ١٩٣٨نچی یلنگ برنچی یانوارینا قادار سوادسزلاردان بر آدام هەم آز سوادلیلار مکتبنە کیچیریلەمەدی وە آز سوادلیلار مکتبینی هەم قورتاران آدام بولمادی» دیلمە کدەدر.

تورکمەنستانداغی همکارلار اتفاقی (پروفسایوز) قوروملاری پلان بویونچا ١٩٣٧نچی یلدا أوز اعضا وە مشغلەلاری آراسنداغی سوادسزلاردان ٢٣٢٦٦٩ آدامنی وە آزسوادلیلاردان ٢٢٨٣١ آدامنی اوقوتمالی ایکەن. اما بو قوروملار دا أوزلەریگە یوکلەتیلگەن بو وظیفەنی وقتندا یرینە یتیرە بیلمەمشلەر. حتی بو قوروملاردان بعضیلارینگ مرکز قومیتەلەرندە سوادسزلار وە آز سوادلیلار حقندا معلومات دا یوق، سانلارینی‌دا بیلمەس ایکەنلەر. دولت أدارەلەری اتفاقندان بویەف دیگەن بریسی: «بزنگ اتفاقیمزدا آنجاق ٤٢ آدام سوادسز وە ٧٥ آدام آزسوادلی، قالانلارینگ باریسی سوادلی بولدیلار» دیب سویلەگەن ایکەن. مسئلەنی داها یاقیندان تیکشیرگەن ش. دوردی‌اوغلی نام بر تورکستانلی بویەفنگ «اوتانماسدان یالان سویلەمەکدەن هەم چیکینمەگەنلگینی» قید ایتکەندەن سوڭ یازوسینی شوندای دوام ایتدیرەدر: «دولت أدارەلەری اتفاقی رایون اجراقومیتەلەری، اوبا ساویتلەری، خلق قومیسارلاری ساویتی، مرکز اجراقومیتەسی وە ایچەری ایشلەر قومیسارلغینگ مأمور وە ایشچیلەرینی أوز ایچینە آلیر. بویەفنگ گورگەزەن رقملاری حقیقت بیلەن دوغرو کیلمەیدر. چونکە یالغز تاشحوض دائرەسی بویونچا اوبا ساویتلەری باشلیقلاریندان ١٦ آدام وە دائرە اجراقومیتەسی هەم رایون اجراقومیتەسی مأمورلاریندان ٨ی سوادسزدر. باغئەردەن (بهاردەن)، عشق آباد وە بەیلە-

کی رایونلارڭ هەم برنیچەسندە شونگ کبی فاکتلاری گورمەڭ ممکن...»

ینە شو تورکستانلی «ساویت تورکمەنستانی»نگ ٢٦.٢.٣٨ تأریخلی سانندا باسیلغان «سوادلیلق اوغروندا کی گورەشی گوجلەندیرمەلی» باشلیقلی مقالەسندە عسکرلەر آراسنداغی وضعیتنی توبەندە گیچە تصویر ایتمە کدەدر:

«قوشونچیلیغا چاغریلانلارڭ آراسندا بولان سوادسز وە آزسوادلیلار اوقووا دولو چیکیلمەمیشلەر. قوشونچیلیغا چاغریلانلاردان ١٩٣٧نچی یلدا ١٥٢٠ سوادسز وە آز سوادلیلاردان بولسا دیگە (یالغز) ١٨٨٥ آدام اوقوتولمشدر. قوشونچیلیغا چاغریلانلارڭ اوقووا قاتناشیشلاری ١٩٣٨نچی یلنگ برنچی یانوارینا چەنلی شویلە بولوبدور: سوادسزلاردان ٢٢٥١ آدامنگ یرینە ١٣١٣؛ آز سوادلیلاردان بولسا ٣٧١٥ آدامنگ یرینە ٢٤٠٥ آدام قاتناشمشدر.

قوشونچیلیغا چاغریلانلارڭ آراسنداکی سوادسزلارڭ وە آزسوادلیلارڭ اوقووا قاتناشیشلارینگ بویلە توبەن بولماغینگ سببی، یرلەردە اولارڭ اوقوتولماغینا أونس (اهمیت) بیریلمەدیگی، گاه بر یرلەردە بولسا، اولاری اوقووا دولو قاتناشدیریلمادیغی وە اوقودان آیریب باشقا ایشلەردە چالیشدیریلماقلاریدر.

تاشحوض، کەرکی دائرەلەرندە وە چارجوی غروپپا رایونلاریندا قوشونچیلیغا چاغریلانلاری داش یرلەرە حشر ایشلەرینە، چوبانچیلیغا، آراباکشلك ایتمەڭ یالی (کبی) ایشلەرە یبەریبدرلەر. نتیجەدە بو رایونلاردا ٩٣٨ سوادسز وە ١٣١٥ آزسوادلی اوقووا چیکیلمەبدر... چارجوی رایوندا قوشونچیلیغا چاغریلانلارڭ ٨ یردە مکتبی باردی. نویابر آیندا بو ٨ مکتبی هەم یاپیب، اوندا اوقویانلاری حشر ایشلەرینە یبەریبدرلەر.»

دوردی اوغلی سوادسزلقنی بتیرو مکتبلەری معلملەرینگ بیلیم درجەلەرینی کورسەتمەڭ اوچون شو سطرلارنی یازماقدادر: «چارشنبە رایوندا کی سوادسزلغی بتیرو مکتبلەرندە ٤٥ یوریتە (سیار) معلم بار. شولاردان ٤١ینگ بیلیم درجەسی برنچی قلاسدان ٣نچی قلاسا چەنلی بولان موچبەر بیلەن چیکلەنیر. قازانجیق رایوندا جمعی ١٣٢ معلم بار،

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

شولارك دا ۷۲سینگ بیلیم درجەسی برنچی قلاسدان ۳نچی قلاسا چەنلی موجبەردە. گاه بر یرلەردە بولسا سوادسزلغی بتیرو مکتبلەرینی قورتارا نلار یە عینی مکتبلەردە معلملك ایدەرلەر.»

قازاغستان معارف قومیسارلغی قاشنداغی أولکەنلەرنی اوقوتو باشقارماسی باشلیغی ر. مؤمین اوغلی نگ «سوسیالیستیك قازاغستان»نگ ۲.۲.۳۸ تأریخلی سانندا «یاپپاسیغا سوادلی رەسپوبلیکەگە آینالو اوچون کورەش» باشلیقلی بر مقالەسی باسیلغان. بو مقالەدە بیریلگەن معلوماتغا کورە، تورکستاننگ قازاغستان قسمندا ۱۹۳۷نچی یلی ۲۰۰ میگچە سوادسز آدام، ۱۰۰ میگچە چەلە سوادلی آدام تولوق خط تانیب چیقمشدر. یە شو مقالەدە بیلدیریلدیگینە کورە، قازاغستانداغی همکارلار اتفاقی (پروفسایوز) اویوملارینا ۱۹۳۷نچی یلی ۱۲۰ میگ سوادسزنی، ۸٦ میگ چەلە سوادلینی اوقوتو پلانی بیریلگەن ایکەن. حالبوکە همکارلار اتفاقی اویوملاری پلان بویونچا اوقوتولوشی لازم بولغان ۱۲۰ میگ سوادسزنگ یالغز ٤۰ میگچەسینی وە ۸٦ میگ چەلە سوادلیدان آنجاق ۱۵ میگچەسینی اوقوتمشدر. سوادسزلقنی بتیرو ایشلەرینگ قازاغستاننگ آیریم دائرەلەرندە قالای أوتکەزیلگەنلگینی بیلدیرمەکچی بولغان مؤمین اوغلی «قاراغاندی سانجاغندا سوادسزلارنی اوقوتونگ ییللق پلانی ٦،۱۱ پروسەنتگە اورنادی. باتیش قازاغستان ۲۲پروسەنت، قوستانای ۲۵پروسەنتگە اورنادی» دیدر.

أوستومیزدەگی ۱۹۳۸نچی یلی قازاغستان کولەمندە ۳۰۰ میگ چەلە سوادلی آدامغا تولوق خط تانیتو پلانی یاسالماقدا ایمش.

تورکستاننگ تاجیکستان قسمندا سوادسزلقنی بتیرو ایشلەری یە دە قزیقراق بارادر. دوشنبە شهرندە چیقاتورغان روسچا «قوممونیست تاجیکستانا» دیگەن غازیتانگ ۱۸.۱.۳۸ تأریخلی سانندا، «سوادسزلقنی بتیرو ایشندەگی سوادسز حرکتنی بتیریش کیرەك» باشلیقلی مقالەدە، تاجیکستاندا ۷—۸ یلدان بیری سوادسزلقنی بتیرو مکتبلەرندە اوقوب، ساویت استاتیستیکینە ۷—۸ تاپقیر سوادلی دیب قید ایتیلگەن کشیلەر

بارلغی وە بو سوادلیلار ایچندەن بعضیلارینگ، اسملەرینی یازابیلو بر طرفدا تورسون، آیریم حرفلەرنیدە یازالمایتورغان کشیلەر اوچراتیلغانلغی بیلدیریلمەکدەدر. تاجیکستاندا نە قادار سوادسزلقنی بتیرو مکتبی وە اونگ قانچا اوقوچیسی بارلغیدا مجهول ایمش. تاجیکستاندا قانچا سوادسز بارلغینی تاجیکستان معارف قومیسارلغیدا بیلمەس ایکەن. شوندای وضعیتدە بولغان تاجیکستاندا ۱۹۳۸نچی یلی ۲۰۰ میگ سوادسز، ۱۵۰ میگ چەلە سوادلی اوقوتولاجاقمیش.(*)»

«قیزیل أوزبیکستان»نگ شو یل غینوار آیی ایچندە باسیلغان نسخەلاری باشقارمامیزغا کیلمەی قالدی. شو سببدەن أوزبیکستانداغی سوادسزلقنی بتیرو ایشلەری حقندا عمومی بر قناعت ایدینمەك اوچون ایمدیلیك مذکور تاشکند غازیتاسینگ شو یلغی فیورال سانلاریندا باسیلغان ایکی مقالەدەن توبەندەگی معلوماتنی کیترمەکلە اکتفا ایتمەك مجبوریتندەمیز.

اوزبیکستاننگ قاشقادریا دائرەسیدە أوتکەن قیش موسمیدە ۱۰۵ ۰۳۲ کشینگ سوادسز وە چەلە سوادلیلار مکتبلەریدە اوقوتولوشی کیرەك ایکەن. حالبوکە وضعیت ساویت غازیتاسینا کورە شوندای منظرە عرض ایتەدر: «قاشقادریانگ دهقان آباد، بیشکەنت، چراقچی یە بر نیچە رایونلاریداغی قیشلاقلاردا سوادسزلقنی بتیرو قراری محاکمە قیلینماغان. بیهبودی رایونیدا احوال یە دە چاتاق. رایوننگ میرمیران قیشلاغیداغی «آخونبابا اوغلی» ناملی قولخوزدا ۲۳۲ اعضادان فقط ۲۵ کشی سوادلی. آبدیدە قیشلاغیداغی «گوهر» قولخوزیدا ۲۷۰ کشی، «قیزیل آی» قولخوزیدا ۱۰٤ کشی سوادسز. یارتەپە قیشلاغنداغی سواد وە چەلە سواد مکتبلەری بیکلیب قالغان. غوزار، یەککەباغ وە بیهبودی رایونلاریدا آچیلغان سواد وە چەلەسواد مکتبلەری دە یاپیلیب قالایاتیر. شهرسبزگە قاراشلی ایکنچی محلەدە ۵۰۰گە یاقین سوادسز وە چەلە سوادلی بولغانی حالدە بولارنی اوقوتوشغا سرە قیزیقمایدیلار.»

*) „Ликвидировать безгамотное отнощение к ликвидации неграмотности“ („Коммунист Таджикстана“ 18. I. 38).

شهرسبز رایونیدا اوتکه‌ن مای آیی سوادسزلارنگ سانی ٤٠٠٠ دیب کورسه‌تیلگه‌ن ایکه‌ن، اوقتوبرآییدا أوتکه‌زیلگه‌ن حسابدا رایونداغی سوادسزلارنگ ٧٠٠٠ده‌ن آرتیق ایکه‌نلگی آنیقلانمشدر.» («قیزیل آوزبیکستان» ٣٨. ٢. ٢).

١٩٣٧نچی یلنگ برنچی ایونیغاچا (آوزبیکستانغا قاراشلی) نارین رایونیدا ٣٣٧٢ کشی گنه سواد مکتبله‌ریگه تارتیلمای قالدی دیلمشکه‌ن، شو یلنگ برنچی یانواریغاچا توپلانغان تیکشیریش یکونله‌ریگه کوره، بو رایوندا ٧٧٨٦ کشینگ بوتونله‌ی خط—سوادسز وه ٢١٣٦ کشینگ چه‌له سوادلی ایکه‌نی آنیقلانمشدر. «بتته هه‌م سوادسزقالمادی» دیلگه‌ن نارین رایونیداغی خوجا آباد قیشلاغی ساویتیده ٥٠٣ کشینگ وه حقالآباد قیشلاق ساویتیده ایسه ٦٢٢ کشینگ سوادسز ایکه‌نی آنیقلانمشدر.

نارین رایونی قومسومول قومیته‌سی مدنی عسکرلیك یولی بیله‌ن ١٧٢٠ کشینی اوقوتوشغا وعد قیلیب، ٦٠ جایدا قورس آچیلیب سوادسزلار اوقوتولا باشلانغان ایکه‌ن. فقط کوب اوزماسدان بو ٦٠جایداغی قورسدان آنجاق بتته‌سی قالیب، مدنی عسکرله‌ر تارقالیشیب کیتبدرله‌ر. («قیزیل أوزبیکستان» ٣٨. ٢. ٢٨).

بوندان بریل بورون محررله‌ریمزده‌ن «تاشبالتا» ساویت حکومتینك ١٩٣٧نچی یلی ایچنده بوتون ساویتله‌ر اتفاقی خلقلارینی یوزده یوز سوادلی حالغا قویماق حقندا چیقارغان «قطعی قراری» أوستنده أوز قناعتینی سویله‌رکه‌ن: «سواد مسئله‌سی أوستنده‌گی ساویت حکومتی قطعی قرارلارینی قیپ-قیزیل بر بلوفده‌ن، قیزیل ایمپه‌ریالیزم کوزبویاقچیلغندان عبارت بولغانینی، سواد مسئله‌سی ٢٠یلدان بیری قاندای فجاعت ایچنده کیچکه‌ن بولسا، ١٩٣٧نچی یلنی‌دا عینی فجاعت ایچنده کیچیره‌جه‌گینی شو باشدان سویله‌ب قویماق کوب ده اورونسز برجسارت بولماس» دیب ایدی. («یاش تورکستان» سان ٨٧، ص. ٣٠). تاشبالتانگ بوندان بر یل ایلگه‌ری قیلغان بو ادعاسینا آرتیق بولشه‌ویکله‌ر ده اعتراض ایته آلماسلار. چونکه یوقاریدا کیتریلگه‌ن بولشه‌ویك ماته‌ریاللاردان دا سواد مسئله‌سینگ ١٩٣٧نچی یلنی‌دا فجاعت ایچنده کیچیرگه‌نلگی آپ-آچیق آنگلاشیلماقدادر. بو فجاعتنگ بوتون مسئولیتی میگ تورلو مشقت ایله یتیشتریلگه‌ن سوادلی زمره‌نی تورلو بهتان وه افترا ایله قیرماقدا بولغان ساویت حکومتی وه قانخور بولشه‌ویك روس ره‌ژیمی أوستنه توشه‌در.

اوقتای.

*

قورتولوش یولندا

کیتتی قاراقیب ای قوتولوش! سه‌نگه تیکیب کوز
بیرگه‌یمی وطن جانبیده‌ن تاتلی بره‌ر سوز
دوشماننی قیرار کون کیله‌ری تارتتی اوزاقا
کیلسه‌یدی اوکون ئه‌یله‌ر ایدیك حربه همه‌یوز

ایرکین ایلیده یورمه‌گه‌ن انسان تیلی یوقتور
ایلله‌ر ایچیده سوزله‌مه‌گه هه‌م یوزی یوقتور
ایرکینلیك اوچون کیچمه‌سه کیم مال ایله جاندان
اول ملته ایرکین سوزینی آلماسی یوقتور

ملت یولیدا جاننی تیکیشدر أوزی حرلك
تیکمه‌ك ایله جان بیتمه‌دی کین ایکنیگه برلك
سوز برله عمل برله‌شه آلسا عجب ایرمه‌س
انقاض وطن دوشمان ئه‌لنده‌ن دیه حرلك

دنیاغا کیلیش برگینه‌در قایتا کیلیش یوق
أوز حرلگینی ایسته‌مه‌گه‌ن برده اولوس یوق
هیچ قورقما أولومده‌ن اور أوزوگی دوشمانا برده‌ن
یازمیشدا أولوم برگینه‌در قایتا أولوش یوق.

ایلسز یاشاغان بیتمه‌گه محکوم أوز أوزیده‌ن
یورتسز یاشاغان کوچمه‌چیدر کیتمه یولندان
انسانمی اولور ایلسز وه یورتسز یاشاغانلار
کیم تویغوسی یوق حرلیگی سه‌ن أوتمه ایلینده‌ن

اخلاص ایله ایش قیلماس ایسەڭ سوزلەمە جانیم
یورتی یولیدا اوغراشاماس گردیسە مالیم
سوکسونلەر ایلیڭ گرچە سەنی آنلارا بیر جان
جاندان کیچەمەس کیمسە دیسە نانم و جانیم

عزمی بو سوزوڭ أوزوڭگە حجت کونی کیلسە
سوزلەب سوزی قیلمازساڭ عمل یورقانی دیسە
یورتوڭلە ایلیڭ ، اهل و عیالڭنی ساغینساڭ
حاضر بولوب اولتور ، یورە سەن، کیل مەنە دیسە

میرزا عزمی ١٣٥٦/١٠/٢٠ هـ. مدینۀمنورە.

*

بین‌الملل تورموشدان

١— اینگلتەرە-ایتالیا آڭلاشماسی

١٦ آپریلدە روماد‌ا اینگلتەرە - ایتالیا آڭلاشماسی امضا لاندی. بو مناسبتلە تورلو مملکتلەر افکار عامەسندە بو آڭلاشمادان کیم یوتوب چیقدی ، بو آڭلاشما کیمگە یعنی قایسی دولتکە قارشی توزولدی ؟ دیگەن سورغولار بیریلمەکدەدر. بو جنسدەن سورغولارنڭ قویولووی أوزی آوروپانڭ بو کونگی وضعیتندەگی غیرطبیعیلکنی کورسەتەدر. بوندان‌دا آوروپادا ایمدیگەچە ایکی دولت آراسندا باشقا دولتلەردە شبهە وە قورقو توغدورمایتورغان معاهدە یاسالماغان دیگەن بولوب چیقب قالادر. بین‌الملل آڭلاشمالاردا برطرفنڭ کوپرەڭ فائدالانیب چیقاتورغانی طبیعیدر. فقط مسئلە بوندا ایمەسدر. ایکی طرفدا اولدەن نە اولورسا دا هیچ بر تورلو فداکارلیغا کیتمەیمەن دیگەن قرارنی بیریب قویوب مذاکرەگە کیریشسەلەر طبیعی هیچ برنتیجەگە باریب بولمایدر. بو اینگلتەرە-ایتالیا آڭلاشماسی مذاکرەلەرندە دە عینی حال. یاندان قاراوچی برکشیگە بو مذاکرەلەردەن کوب فائدالانب چیقوچی طرف ایتالیا بولغانغا اوخشایدر. اینگلتەرە «آق دیڭز» وە «قیزیل دیڭز» حوضەلارندا ایتالیانی اوزیلە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تینڭ حقوقلیلیغینی تانیدر. ایتالیانڭ حبشستانتی استیلا ایتووینە شدتلە قارشی توروب ، اوڭا قارشی ملتلەر جمعیتی طرفندان تطبیق ایتیلگەن جزا تشبثینی باشلاب یوروگە قادار کیتکەن اینگلتەرە ، ایمدی ایتالیا ایمپەراتورلیغینی ملتلەر جمعیتی اعضاسی طرفندان تانیلووی مسئلەسینی قوزغاشنیدا أوستینە آلیب اوتورادر. بو طبیعی ایتالیا اوچون اولدوقچا بویوڭ بر یوتوقدر. فقط او اینگلتەرە منفعتی حسابندان ایمەس ، ملتلەر جمعیتی نفوذ وە اعتباری حسابندان ایتیلگەن بر فداکارلقدر.

اینگلتەرە-ایتالیا آڭلاشماسی اسپانیا مسئلەسینە دە توختادی. اسپانیا وطنداش سوغوشلارندا ملتچیلەر صفندا اوروشماقدا بولغان ایتالیا «کوڭللو عسکرلەرینڭ» وطنداش سوغوشلاری بیتکەندەن سوڭراغنا کیری آلو شکلینە راضیلق کورسەتمەکلە اینگلتەرە أوزینڭ اسپانیا وطنداش سوغوشلارینا قارشی بیطرفلق ، قاتناشماسلق سیاستینی بر کرەلك بیتر گەن بولدی.

ایمدی اینگلتەرە نە قازاندی ؟ بو سورغوغا جواب بیرەبیلمەڭ اوچون اولا او نە ایستەر ایدی ؟ دیگەن سورغونی قویوش کیرەڭ.

اینگلتەرە هەر نەرسەدەن اول اوزینڭ یر یوزینڭ بوتون قطعەلارینا یایلغان تارقاق یاتقان بویوك ایمپەریومینی تینچلقدا أدارە ایتەبیلو اوچون صلح ایستەر ایدی. او «ایمپەریوم دیڭز یولینڭ» کیچدیگی «آق دیڭز» ، «قیزیل دیڭز» حوضەسندا تینچلق وە صلح ایستەر ایدی. بو یول اوستندەگی ایتالیانڭ کوچەیووی دە بولوب قالغان بر حقیقت ایدی. بو أوسو ، کوچەیونی اینگلتەرە یالغز سوغوش یولی بیلەن گنە توختاتا بیلونی توشونە آلاجاقدی. بوندای بر سوغوشنڭ ایتالیا بیلەن اینگلتەرە آراسیناغنا منحصر بولوب قالو احتمالی دا کوب آز ایدی. اینگلتەرە یەڭی فتوحاتنی ایستەمەیدر. بولوب قالغان امر واقعنی تانوکبی صلح وە آڭلاشما یولیلە ئەلدە ایتیلەبیلەجەڭ برنەرسە اوچون سوغوشغا توتونو کوب دە عقللی بر ایش ایمەس ایدی. اینگلتەرە سوغوش سرگذشتی یولینا کیرودەن قطعی صورتدە تارتیندی. بو صورتدە بر گنە یول—ایتالیا بیلەن آڭلاشما—صلح یولی قالدی.

ایمدی اینگلتەرە نە قازاندی ؟ دیگەن سورغوغا : او هەم اوزی هەم
باشقالار اوچون صلحنی قازاندی دیگەن جوابنی بیرو بولادر.

یالغز موسقوا حکومتی گە بو روما آکلاشماسینی اینگلتەرە اوچون
بر ذلت-وە حقارت ، اونگ اعتباری اوچون بویوك برضربە دیب سانایدر.
طبیعی بولشەویکلەرنی نە اینگلتەرەنگ حیثیتی وە نەدە اونگ اعتباری
علاقەدار ایتەدر. اونلارنی قایغیرتقان ، قورقوتقان نقطە باشقادر ، کە اودا
١٦ آپریل روما آکلاشماسینگ کیمگە قارشی ایکەنلگی سورغوسیدر.

روما آکلاشماسینگ ملتلەر جمعیتی اعتبارینە شدتلی برضربە ایکە-
نینی یوقاریدا قید ایتدیك. بو آکلاشما بونگ اوستینە بردە کوبدەن
بحث ایتیلب کیلە یاتقان «عموم (قوالە کتیف) امنیت» معاهدەسی سیستەمینە
بویوك برضربەدر. معلومدر ، کە بو «قوالە کتیف امنیت» معاهدە سیستەمینگ
باش قوروقچی پهلوانی ساویت حکومتی ایدی. بو سیستەمگە قارشی
قویولغان آیریم علاقەدار دولتلەر آراسندا آیریم معاهدەلەر شکلندە
آکلاشما یولینی لهستان ، ایتالیا وە آلمانیا مدافعە ایتب کیلمەکدە ایدیلەر.
دیمەك روما آکلاشماسی هەر نەرسەدەن اول بین‌الملل سیاست یورو-
تولوندەگی ساویت پلانینا قارشیدر.

بو ، مسئلەنگ مفکورەوی جهتی. اونگ بردە عملی جهتی بار ،
کە موسقوا بولشەویکلەرینی ایگ کوب قورقوتقان جهتی‌دە بودر.
اینگلتەرە-ایتالیا آکلاشماسی آرقاسندان اینگلتەرە ، فرانسا ، ایتالیا ، آلمانیا
آراسندا داها کیگ مقیاسداغی آکلاشما پلانی کیلب چیقووی سویلەنە-
در. روما مذاکرەلەری اثناسندا اینگلتەرەنگ آرقاسندا متفقی فرانسا ،
ایتالیانگ آرقاسندا دوستی آلمانیانگ تورغانلیغی هیچ کیمسەدەن یاشیرین
برنەرسە ایمەسدر. طبیعی نە اینگلتەرە وە نەدە ایتالیا أوز دوستینگ رأیینی
آلمایچا آکلاشماغا کیریشە آلمایاجاقدی. روما آکلاشماسی امضالانغا-
نینگ ایکنچی کونی‌یاق عینی جنسدەن آکلاشما یاساماق أوزرە فرانسا
بیلەن ایتالیا آراسندا مذاکرە باشلاندی. أوزی فرانسا بیلەن یاقلاشیب

آلغان ایتالیانگ ، اونی آلمانیا بیلەن دە یاقلاشتروغا اورونماسلیغی ممکن
دە ایمەس. ذاتاً آلمانیا بیلەن فرانسا آراسندا توغرودان توغرو توسوق
بولوب تورغان بر مسئلە دە یوق. بو تورت آوروپا بویوك دولتینگ بو
صورتلە بر بریلە آکلاشیب قالاجاق درجەدە یاقینلاشولاری ساویت
حکومتینی هیجانغا توشورمەی دە قالمایدر. چونکە ساویت حکومتی بو
کونگەچە آوروپاداغی بوتون اویونلارینی بو تورت بویوك دولت آرا-
سنداغی آکلاشماغانلققا تایانتریب یوروتوب کیلدی. بوگا ، بو آکلاشماغا
لهستانگ دا تارتیلماسی احتمالینی علاوە ایتەجەك بولساگز ، ساویت
حکومتی هیجانینگ معناسی یەنە دە آچیقراق آکلاشیلغان بولادر.

بزچە آوروپا بویوك دولتلەری آراسندا بوندای برآکلاشما موضوع
بحث بولغان تقدیردە اوگا لهستاننگ قاتناشووی مهم وە لازم کورونە-
در. مفکورە باقیمندان ساویت روسیانگ باریشماس دوشمانی وە جغرافی
جهتدەن روسیانی غربی‌آوروپادان آیریب توراتورغان لهستان ، آلمانیا وە
ایتالیا کبی‌اوچ بویوك دولتنگ اینگلتەرە ، فرانسا بیلەن‌آکلاشماغا کیرو-
لەری طبیعتیلە عمومی آوروپا بین‌الملل سیاستی استقامتینە تأثیرسز قالمایدر.
بو تأثیر ایلك سیرادا ساویت حکومتینگ اینتریغالارینا نهایت بیرو وە
بو صورتلە اونگ اعتبارینی بیترو استقامتندە بولاجاقدر.

روما آکلاشماسینگ ایمدیگەچە کیگ افکار عامە نظر دقتینی
کیرەگنچە اوزینە تارتمای کیلەیاتقان یەنە بر جهتی بار. ایتالیا بیلەن •
آکلاشو اینگلتەرەنی «ایمپەریوم یولی» آق دیگز ، قیزیل دیگز حوضەسی
سلامتی قایغیسندان قورتاردی. بو طرفدا امین بولوب آلغان اینگلتەرەنك
دقتینی یراق‌شرققا توپلاوی‌احتمالی‌بار. یاپون-ختای‌تارتیشمالاری یوزندەن
حسابسز ضررلەر کورمەکدە بولغان اینگلتەرەنگ او طرفدا یاپونیانگ
کوچەیب کیتووی بیلەن بحر محیط کبیر حوضەسنداغی ملکلەرندەن
آیرلب قالو قورقوسی توغادر. بز اینگلتەرەنگ مەنە شو قیزیشیب بارا
یاتقان یراق شرق جبهەسینە اهمیت بیرەبیلو اوچون ایتالیا بیلەن آکلاشوغا

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

آشيقڧانليغينى تخمين ايتەمز. بعضى بر دائرەلەرنڭ اينلگلتەرەنڭ ايتاليا بيلەن آڭلاشيب، اونڭ آلمانيا بيلەن آراسينى بوزماقچى بولغانليغى حقنداغى تخمينلەرينى اينگلتەرە سياستينڭ شو آنداغى صلح وە تينچلق ايستەگەن هدفينى كوروب آڭلايا آلماغانلقدان توقڧان، اولدوقچا بر طرفلى بر محاكمە بولغانليغى فكرندەمز. آوروپانڭ بربرينە قارشى وە يا بر بريلە رقابتگە كيريشكەن ايكى غروپغا بولونووى هەم اينگلتەرە، هەمدە عموم آوروپا منفعتينا قارشيدر. يالغز روس بولشەويكلەرى گنە آوروپانڭ پارچالانيب أوز آرا تيتيشيب ياتووينى ايستەر ايدى وە ايستەيدر. م.

***

٢—آوستريا مسئلەسى

١١—١٣ مارتدا واقع بولغان آوستريانڭ آلمانياغا قوشولوشى مسئلەسى ١٠نچى آپريلدە ديەرلك بوتون آلمان خلقى طرفندان برآغيزدان تصديقلاندى. بوكوندەن اعتباراً آوستريا مسئلەسى قايتاريلماس برتأريخ بولوب قالدى. بو مسئلەنڭ آوروپا سياسى پروغرامندان يوقالووى بيلەن وەرساى وە اونڭلە باغلى معاهدەلەرنڭ قالديرغان غير طبيعيلكلەرندەن برى، بلك أيڭ كورولتولوسى اورتادان كوتەريلگەن بولدى.

ايسكى آوستريا-ماجارستان ايمپەراتورلغندان يەڭى قوروﻻجاق ملى دولتلەر آيريلغاندان سوڭ قالغان قسمندا آوستريا هەم ماجارستان ديب ايكى كيچيك مستقل دولت قورولغان ايدى. آوستريا او ييردە ياشاوچى آلمان أهالينڭ رأى وە تيلەگى بيلەن ايمەس، دنيا سوغوشينڭ سابق غالبلەرى تضيقى بيلەن توزولگەن ايدى. آوسترياداغى آلمان أهالى ايسە أوزينڭ آلمانياغا قوشولماق تيلەگينى تا او زمان آچيق سويلەگەن ايدى. غالبلەر أوزلەرى طرفندان فائدالانيلماقدا بولغان «ملتلەرنڭ تعيين مقدرات حقى» حقنداغى ويلسون شعارينا قارشى اوﻻراق، آوستريا-نڭ آلمانياغا قوشولووينا يول بيرمەديلەر. چونكە بو قوشولو بيلەن آلمانيا-نڭ كوچەيب كيتووندەن قورقارﻻر ايدى. مستقل آوستريا آلمانيانڭ

يوغوسلاويا وە ماجارستان بيلەن ياناشووينا توسوقلق قيليب، بونڭلە آلمانيا نفوذينڭ تونا بويى مملكتلەرى وە عموميتلە جنوب شرقى آوروپادا يايلووينا مانع بولمالى ايدى. ديمەك آوستريا مسئلەسى باشداياق برنچيدەن آلمان خلقى برلگينە يول بيرمەسلك، ايكنچيدەن آلمانيا نفوذينڭ يايلووينا مانع بولو نيتى بيلەن گنە قويولغان ايدى. طبيعى آلمانيا آوستريانڭ قوشولووينا أوز ملى مدافعەسينڭ مهم بر مسئلەسى ديب قارادى. مەنە شونڭ اوچون دە آلمانيا رهبرى هيتلەر ايتاليا حكومتى باشلوغى موسسو-لينىغا يازغان ١١ مارت تأريخلى مكتوبندە:

«بو حادثەنى آلمان ملى مدافعەسينڭ طبيعى بر حقندان باشقا بر نەرسە ديب ساناماڭز... ايتاليا خلقينڭ مقدراتى موضوع بحث بولسايدى، ذات عاليلەرى دە باشقا تورلو حركت ايتمەسلەر ايدى.» ديب يازادر.

آوستريا مسئلەسينڭ «آلمان ملى مدافعەسينڭ حق طبيعيسى» اوﻻ-راق قويولووى بالخاصە ساويت روسيانڭ ملتلەر جمعيتنە كيريب، چەخوسلوواقيا وە فرانسا بيلەن قارشيلقلى ياردەم معاهدەسى ياساغاندان سوڭ كيسكينلەشدى. چونكە بو اتفاقلارنڭ آلمانيانى كوزدە توتوب ياسالغانليغى هيچ كيمسەدەن ياشيرين برنەرسە ايمەس ايدى. ساويت حكو-متى ايسە اوزينڭ ملتلەر جمعيتى اعضاليغينىدا، چەخوسلوواقيا وە فرانسا بيلەن ياساغان اتفاقينى دا «فاشيزم عليهدارلغى» يولندا قولﻻنيب، فائدە-ﻻنيب كيلەدر. اونڭ دنيا مقياسنداغى معلوم «فاشيزمگە قارشى كورەشى» آيريم أولكەلەردە «خلق جبهەسى» ديگەن بر اسم آستندا قورولوب يوروتولمەكدەدر. آلمانيا أوزينڭ روس بولشەويزمى—قومونيزم دوشمانل-ليغينى بونڭلە ساويت دوشمانليغينى هيچ كيمسەدەن ياشيرمايدر. اونڭچون دە او ساويت حكومتينڭ چەخوسلوواقيانى أوزينڭ آلمان دوشمانى سياستينە ميدان، بلك دە ايجابندە ساويت كوچلەرينڭ آلمانياغا قارشى حركت مركزينە آيلانرووينا قارشى سووق قانلە قاراب تورا آلمايدر. مەنە شونڭ اوچون دە آلمانيا بوتون آلمانلارنڭ كوبدەن تيلەب كيلديگى آوستريانڭ قوشولووى مسئلەسينى برآن اول حل ايتوگە قرار بيردى...

آوستریانگ آلمانیاغا قوشولووی بیلەن بوتون آوروپا سیاسی قورولوشندا مهم بر أوزگەریش بولدی. وەرسای معاهدەسیله تورغوزولغان آوروپا موازنەسی آلمانیا فائدەسینا اولاراق دیگیشدی. اولچه تقرر ایتکەن آلمانیا ـ ایتالیا دوستلغینگ بر ایشنگ تحققندا کوب گنه یاردەمی توقوندی. ۳ ییل اول ایتالیا آوستریا استقلالی قوروچیلاری ایچنده بولوب، هیتلەرنگ آوستریانی آلمانیاغا قوشوب آلو پلانینا آچیقدان آچیق قارشی چیققان ایدی. آرالقدا کیچگەن مدت ایچنده ایتالیانگ بو مسئلەدەگی وضعیتینی نیگیزندەن أوزگەرتەجەك حادثەلەر بولدی وە ایتالیانی آوستریانگ قوشولووی علیهدارلغندان آچیقدان آچیق طرفدارـ لیغا بولماسادا بو حادثەنگ وە اونگله اورتا آوروپادا آلمانیا نفوذینگ أوسووی حادثەسینگ خیر خواه سیرچیسی حالنه کیتردی.

آوستریانگ آلمانیاغا قوشولووی حادثەسینگ بیتریلووی أیله ایتالیاـ آلمانیا دوستلغیدا آیریم براهمیت کسب ایتکەن بولدی. آلمانیا دولتی رهبری نگ شو مای آیی باشنداغی (۳—۹) ایتالیا سیاحتی وە بو سیاحت اثناسندا ایتالیا حکومتی بیلەن مذاکرەلەری بوگا شاهددر. معلومدر، که بو ایکی دولت آوروپادا ساویت حکومتی نفوذینگ آچیق دوشمانلاریدر وە اوز آرا «قوم اینتەرن»غا قارشی معاهدە یاساغانلار.

آوستریانگ قوشولووی بیلەن کوچی آرتقان، قیزیل روسیاغا (امید ایتەمز، که باشقا رنگدە گیسینه دە) قارشی کورەشوچی آلمانیانگ قیزیل وە عمومیتله روس ایمپەریالیزمینگ باریشماس دوشمانی لهستان بیلەن دوستانه مناسباتدا بولغانلیغی حادثەنگ اهمیتینی بر قات داها آرتیرماقدادر.

آوستریانگ آلمانیا بیلەن برلەشووی أیله باغلانیشدا بر نقطه آیریچا نظر دقتنی أوزینه تارتماقدادر. بو حادثه وقوعندان سوگرا ملتلەر جمعیتی اعضاسندان برگنه دولت بولسا دا، حتی آوستریا استقلالینگ یوکسەك حامیلەری دە حادثه أوستندەن ملتلەر جمعیتی نزدنده پروتەستواتو تکلیفینی کیریتمەدیلەر. بو عمومی سکوت ایسه آلمان خلقینگ بویوك بر آلمان

دولتی ایچنده برلەشوکبی طبیعی حقینی کیچ قالیب بولسا دا تانو، بو یولدا ایشلەب کیلگەن حقسزلقنی اعتراف ایتو دیمەك بولادر.

ناسیونال-سوسیالیست آدولف هیتلەر حکومتی بیش ییلدان بیری گنه آلمانیانی أداره ایتەدر. بوکونگی آلمانیا بو حکومت ایش باشینا کیلگونچەگی آلمانیادان بوتونلەی باشقادر. جهان محاربەسندەن مغلوب، وەرسای صلحندەن سقط بولوب چیقغان آلمانیا بوکون سوغوشدان اولگی دورینه نسبتاً داها کوچلو وضعیتدەدر. بونی ایسه آلمان خلقی هەر نەرسەدەن زیادە بوکونگی رهبری آدولف هیتلەرنگ شخصیتنده تبارز ایتمەکدە بولغان ملی ایدەآل قوتینه مدیوندر...

مچ.

*

بین‌الملل سیاستده ساویت حکومتینگ بوکونکی رولی

وقتلار بار ایدی، ساویت حکومتی بین‌الملل سیاستده اولدوقچا مهم رول اوینامشدی. وضعیت تضییقی آستندا ساویت حکومتی وە اونگ آوروپاداغی أیگ بویوك رقیبلەری‌تیشقی سیاست استقامتلەرینی آلماشتریب بربرینه یاناشماق یولینی قیدیریش مجبوریتنده قالغانلار ایدی. بولشەویکلەر اوزلەرینگ دنیا انقلابی وە آوروپادا سوغوش چیقارو سیاستلەرندەموفقیتـ سزلگه اوچرادیلار. یراق شرقدا اونلار یاپونیا طرفدان مانجوریادان قوولدیلار وە أوزلەرینی یراق شرقداغی روس یرلەری أوچون تهدید آستندا تویا باشلادیلار. «راپاللو» معاهدەسی بویونچا روسیا بیلەن دوست سانالیب، اونگله اولدوقچا سیقی مناسبت یوروتوب کیلگەن آلمانیا، ناسیونالـ سوسیالیست بولوب قالدی وە أوزینگ روس بولشەویزمی بالنتیجه ساویت حکومتی دوشمانی ایکەنینی آچیق اعلان ایتب قویدی. بونلارنگ أوستینه ایلك ایکی بیش ییللق پلان کوتولگەن نتیجەنی بیرمەدی، تەرسنه ساویت روسیانگ ایچکی وضعیتینی سوگ درجه کیسکینلەشتریب یوباردی. سوك ییللاردا آرقاسی کیسیلمەی دوام ایتب کیله یاتقان قوممونیست فرقەسی باشلوقلاری، بولشەویك اوقتوبری آتالاری اعدامی، قیزیل اوردو قوـ

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ماندانلاری وه آتاقلی ساویت دیپلوماتلارینگ آتیلووی ، غیر روس أولکه-
لەردەگی ملتچیلك حرکتلەرینگ کوچەیووی کبی حادثەلەر بوتونیسی
برلکده ساویت حکومتینی بردەن بره تیشقی سیاستی استقامتینی آلماشتریب
«وەرسای» خوجاینلەریله یاناشو یولینی قیدیریشقا وه ایمدیگەچه تورلو
پیچراقلقلار بیلەن بویاب کیلدیگی ملتلەر جمعیتنه کیرو اوچون تیلەنیشگه
مجبور ایتدیلەر.

دنیا بحرانی ، دەموقراتی دنیاسینگ کیچیردیگی مادی اقتصادی
وه معنوی اخلاقی بحرانی یعنی وەرسای معاهدەسی بیلەن قورولغان
موازنه بحرانی ، آلمانیانگ کوچەیووی وه اونگ طرفدان اورتا آوروپا
وضعیتنده یاسالغان أوزگەریش ، دەموقراتیك دولتلەرنگ ایمپەریالیستیك
منفعتلەرینی تهدید ایته باشلاغان یراق شرقداغی یاپونیا سیاستی ، ایتالیا-
نگ حبشستان استیلاسی؛ آلمانیا ، ایتالیا وه یاپونیانگ ملتلەر جمعیتندەن
چیقولاری وه «وەرسای» علیهداری سیاست یوروته باشلاولاری کبی
حادثەلەر «وەرسای» خوجاینلەرینگ ساویت روسیاغا قارشی وضعیتینی
اوزگەرتووینی وه ساویت روسیا طرفدان اوزاتیلغان قولنی رد ایتمەونی
کیتریب چیقارغان عامللەردر.

نهایت ساویت حکومتیله آوروپا بویوك دەموقرات دولتلەری آرا-
سندا یاقینلاشو بولدی. کورونوب توراردرکه بو مثبت مفکوره وه اورو-
نوشلارنگ بر بولغانلغندان ایمەس ، پیرانب قالغان منفعتلەرنی قورودا
تصادفاً یوللارنگ بر توشوب قالووندان توقفان موقت بر آگلاشمادر.

ماهر پروپاغاندا استاذلاری بولشەویکلەر «تجاوزچیلەر» گه قارشی
کورەش شعاری بیلەن اورتاغا چیقدیلار. بوتون بین‌الملل قونغرەلەر وه
ملتلەر جمعیتنه قاتناشقان ساویت حکومتی أوزینگ جومردچه تولەوی ،
کینگ قورولغان پروپاغانداسی سایەسنده «قولله کتیف امنیت» ، «بولون-
مەس صلح» وه «هجوم ایتمەسلك معاهدەلەری» نظریەلەرینی کینگ
مقیاسدا اورتاغا قویا بیلدی. ملتلەر جمعیتی أوزی مەنه شو «قولله کتیف
امنیت» وه «بولونمەس صلح» نظریەلەرینگ مجسم تمثالی ایدی. بو

موفقیتسز تجربەسی کورولگەن وه چاتلاق بیریب قولای باشلاغان نەر-
سەلەر ساویت حکومتی آغزندان «پیغمبرانه کرامتلەر» کبی بولوب چیقدی.
بردەن بره پارلاب کیتکەن بو چوروك مفکورەلەر سایەسنده ساویت
تیشقی ایشلەر قومیساری بین‌الملل آوروپا (حتی دنیا) سیاستینگ معتبر
کشیلەرندەن بری کبی کورونه باشلادی.

نیچین بولشەویکلەرسز برتیپجه بیرمەگەن بو سیاست بولشەویکلەر
قاتناشقاندا ثمره بیره باشلاسین؟ دیگەن سوزغوغا هیچ کیم جواب بیر-
مەدی. چونکه بوگا بیریلەجەك جواب دا یوق ایدی.

بویلەلکله «بولونمەس صلح» وه «قولله کتیف امنیت» معاهدەلەری
پروزەسینی قوجاقلاغان ساویت تیشقی ایشلەر قومیساری هەر یرده
اوچراتیلدی. لکن نتیجەده ئەلده توراددر: ساویت حکومتی ملتلەر جمعیتنه
کیروبیلەن جمعیت اعتبارینی برآزدا آرتیق یوقالتدی. «بولونمەس صلح»
وه «قولله کتیف امنیت معاهدەسی» نظریەلەری شدتلی ساویت پروپاغانداسی
سایەسنده ده کەمچیلکلەرینی تولدورا آلمادی. «وەرسای سیستەمی»
خوجالاری وه ملتلەر جمعیتی اطرفندا یوروب کیلگەن اورتا وه کیچیك
دولتلەر ساویتلەر طرفدان شدتله تشویق ایتیلمه کده بولغان «قولله کتیف
امنیت» وه «بولونمەس صلح»قا احتیاطله قاراب ، أوز بارلقلاری اوچون
خوفلەنه باشلادیلار. مەنه شونگ اوچون ده اورتا وه کیچیك دولتلەر بر
بری آرقاسندان بین‌الملل سیاستەکی ساویت تأثیرندەن ترغوب قالووی
محتمل تهلکەدەن أوزینی قوروب قالابیلو چارەلەری قیدیردیلار. بو
استقامتدەکی أیگ بویوك حملەنی ١٩٣٤نچی یلی آلمانیا بیلەن ١٠ یللق
معاهده یاساماقله لهستان ایشلەگەن بولدی. آیریم دولتلەر آراسنداغی ،
بالنتیجه عمومی صلحنی ساقلاشدا یارارلق عامل بولا آلووی تجربه
ایتیلگەن ایکی طرفلی معاهدەلەر کیتدیکچه آرتب بارماقدادر.

کورەسز ، که ساویتلەرنگ «قولله کتیف امنیت» حقنداغی تشویقاتی
علاقەدار دولتلەر آراسنداغی قارشیلقلی آگلاشمالارنی آرتیردیغی کبی

ساويت «بولونمەس صلح» نظريەسیدە وەرساى آوروپاسينى ايكى غروپغا آيريب اوتورادر...

بوسياستنك «ثمره»سينى ساويت روسيا ايمەس، اونگلە سيقى دوسلق باغلاغان فرانسا تيرمەكدەدر. اوتكەن يل دەقابرندا فرانسا تيشقى ايشلەر ناظرينك لهستان، چەخوسلوواقيا، يوغوسلاويا وە رومانياغا قيلغان سياحتى فرانسا اوچون قناعتلانيرلق نتيجە بيرمەدى. فرانسا خارجيە ناظرى چەخوسلوواقيا پاى‌تختندەگنە اوناتاجاغى شكلدە دوستانە قارشيلق كوردى. لهستان ايسە ساويت روسيا بيلەن هەر قانداى برشكلدە ياقلاشونى ايستەمەگەنينى كيمسەدەن ياشيرمادى. بوكرەشدە ايسە قرال فرانسوز ناظرى كيتەر-كيتمەس فرانسا دوستى تاتارەسكونى توشوروب يرينە قيسقاغنا ايش باشندا قالابيلگەن آچيق آلمان طرفدارى غوغا قابينەسينى كيتردى. يوغوسلاويانك باش وكيلى، فرانسوز ناظرى بەلغرادغا كيلەر آلدندا فرانسا بيلەن آراسندا سووقليغى بارليغى معلوم بولغان ايتالياغا باريب كيلدى. دائرەنى برآز دا كيگەيتب بالقان اتفاقنداغى دولتلەرگە كيچەجەك بولساق، بونلارنك‌دا أوزلەرينك ملتلەر جمعيتى سياستنا او قادار باغلى بولماغانلقلارينى بيلديريب، اسپانيا ملتچيلەريلە ديپلوماتيك مناسبت تأسيسنە آشيقديقلارينى، ايتاليانك حبشستان أوستندەكى حكمرانليغينى تانيديقلارينى كورەمز. بونلارنى ملتلەر جمعيتى باشلوقلارى — دەموقرات دولتلەرگە قارشى بر نمايش ديمەكدەن باشقا تورلو آتابدا بولمايدر.

نهايت آوستريانك آلمانياغا قوشولووى، بين‌الملل مذاكراتداغى عادت تيشندا ديەرلك درجەدە تيزلكدە ياسالغان اينگلتەرە-ايتاليا آگلاشماسى شبهەسز ساويتلەرنك ملتلەر جمعيتنە قاتناشووى بيلەن بين‌الملل سياستدە توغدورولغان أوزگەريشلەرلە سيقى باغلى حادثەلەردر.

آوروپا سياستينە ساويت روسيانك قاتيشووينك ضررينى ايمدى آوروپاداغى بولشەويك دوستلارى دا كورە آليب، بر سوغوش

چيقب قالغان تقديردە ساويت روسيا بيلەن دوستلقدان چيقاجاق عملى فائدە حقندا توشونە باشلاديلار. ساويتلەرنك باقيريب چاقيروونا قولاق سالونى قويديلار. ساويت حكومتى طرفدان اورتاغا آتيلغان «آلمانيا طرفدان تهديد ايتيلگەن تقديردە چەخوسلوواقياغا ياردەم» مسئلەسينى مذاكرە اوچون بين‌الملل قونفەرانس چاقيرو تكليفى اهميت بيريلمەى قالديريلدى. ساويت حكومتينە آوروپادا نورمال مناسبت تأسيسنە مانع بولاتورغان فائدەسز بر يوك ديب قاراى باشلاديلار. فرانسادا دا ساويت-فرانسا دوستلغندان اولدوقچا سيرەك ايشيتيلە باشلادى. ساويت روسيا دوستلغى بيلەن تمايز ايتب كيلگەن فرانسوز دەموقراتلارى دائرەسندە دە كيرگندە ساويت روسيانك فرانساغا بيرەبيلەجەگى عسكرى كوچ ياردەمى حقندا شبهە كيتديكچە آرتيب بارادر. چونكە ساويت روسيا عسكرى كوچينك ساغلامليغينا ايناناالماى قالديلار. كوبچيلكدە بولغان غير روس اولكەلەرينى ملتچى سەپاراتيزم تولقونى باسيب كيتكەن، اوردوسى باشسز-لانديريلغان، بوتون ديپلوماتلارى اجنبى دولتلەر جاسوسى بولوب چيققان، اعدام ايتيلگەن، كيمسە أوزينك ايرتەگى تورموشى اوچون امين بولا آلماغان برأولكەنك عسكرى قيمتى بولووينا ايناناماىدرلار.

مەنە شونك اوچون‌دە ساويت روسيانك بين‌الملل سياستدەكى بوكونكى رولى اهميتسز وە قيمتسزدر.

م.

*

1937 نچى يلى پاختا پلانى قالاى بەجەريلمەكدە؟

توركمەنستان حكومتى رئيسى آيتباى خداى‌بيرگەن اوغلى ١٥ فيبرالدا قولخوزچيلار يغيننداسويلەگەن بر نطقندا ١٩٣٧نچى يلى توركمەنستان-نك، پلانداغيدان ١٧ ميك تون آز پاختا تاپشيرغانينى، بونگلە پلانى يوزدە ٩١،٥ نسبتندەگنە بەجەرگەنينى سويلەدى.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

حكومت رئيسينڭ سوزينە كورە آيريم رايونلاردا وضعيت يەنەدا ياماناراق بولغان. مثلا يول أوتەن رايونى پلاننى يوز دە ٦٧ نسبتندە، باغەردەن (باهاردەن) رايونى يوز دە ٦٦،٥ نسبتندە، قاراقلعە رايونى ايسە يوز دە ٤٥،٥ نسبتندەگنە بەجەرگەن. توغرودان توغروغا دولت مؤسسەسى اولا-راق أدارە ايتيلەتورغان پاختاچى ساوخوزلار ايسە يوز دە—٥١،٤ نسبتندە بەجەرگەنلەر.

بو سانلار بيلەن پاختا تاپشيرو ايشندەگى موفقيتسزلكنى تثبيت وە اعتراف ايتكەن خداى بيرگەن اوغلى بعضى بر علاقەدارلار طرفدان بو پاختا تاپشيرو پلانينڭ تولدورولا آلماوى اساس سببى ايتيب كورسە-تيلە ياتقان اقليمى شرائطنڭ، اويغونسز كيلگەنلگينى رد ايتەدر وە أوزنچە اساس عاملنڭ ملتچى وە دوشمان عنصرلار طرفدان يوروتولگەن زيانچيلق بولغانلىغىنى آلغا سورەدر وە بو استقامتدە تورلو مثاللار كيترەدر.
(«توركمەنسكايا ايسكرا» ١٧.٢.٣٨).

ساويت روسيانڭ أهالى أوسومى كيرى كيتەدر

ستالين تەررور رەژيمينڭ ياراتديغى يوقلوق، آچلق وە سفالت ايزينى ايگ توغرو وە ايگ آچيق كورسەتە بيلەتورغان كوزگولەرنڭ برى أهالى أوسومى مسئلەسيدر. اوتكەن يل أوتكەزيلگەن خلق ساناغى نتيجەسينڭ اعلان ايتيلمەى قالغانلىغى سببى دە مەنە شو فجيع منظرەنڭ آچيق كورونوب قالووى ملاحظەسى ايدى. بيرلى بيرسز سان قوللانونى كوب ياراتاتورغان ساويت كشيلەرى وە مطبوعاتينڭ بو أهالى سانى مسئلەسينە كيلگەندە تاش كبى سكوتلە كيچولەرى دە يەنە شو باقيمداندر.
«كوريەر پوراتى» اسملى بريولونيا غازيتاسى سوك وقتلەردە مەنە شو ساويتلەر طرفدان قاراڭلقدا توتولماق ايستەنگەن ساحەنى آيدينلاتا تورغان بعضى بر سانلار نشر ايتدى. غازيتا ١٩٢٦نچى يىلى خلق ساناغى سانلارى بيلەن، ١٩٢٩ وە ١٩٣٣نچى ييللارداغى رسمى ساويت كورسەتمە-لەرينى ١٩٣٧نچى ييلى دەقابرندا، سايلاو مناسبتيلە اورتاغا چيقب قالغان بعضى سانلار بيلەن سالىشترادر. بو حسابغا كورە، ساويت روسيا قولى آستنداغى أهالى ١٩٣٣ بيلەن ١٩٣٧ آراسندا ١٦٥،٧ ميليوندان ١٦٩ ميليونغا كوتەريلگەن. بو ايسە أهالينڭ ييللق ميگدە ٤ أوسووىديمەكدر.

١٩٢٧ بيلەن ١٩٣٧ آراسنداغى ١٠ ييللق مدت ايچندە توغومنڭ أولومدەن آرتيب قالووى نسبتى كيتديكچە آزالا بارغان. ١٩٢٧/١٩٢٨دە أهالينڭ أوسووى ييللق ميگدە ٢٤،٥ بولغان، ١٩٢٩—١٩٣٣ دە ايسە بو ميگدە ١٩غا توشەدر. ١٩٣٧ دە ميگدە ٤ گە. ديمەك اون ييل ايچندە ساويت روسيانڭ أهالى أوسووى آلتيدا بر گە توشكەن.

توركيەدە يير تيبرەنيشى

آپريلنڭ ١٩ندان تا ٢٧سيگەچە توركيەنڭ مختلف ييرلەرندە اوزون ثانيەلەر يير تيبرەنيشى سيزيليب، اورتا آنادولونڭ كيگ بر منطقەسندا توپراق چوكوتوسى يوز بيردى. بو طبيعت فلاكتى اورتا آنادولودا ٣٦ قيشلاقنى بوتونلەى وە ١٨ قيشلاقنى قسماً خراب ايتب، ١٤٩ آدامنڭ أولومينە سبب بولدى. تورت ميڭگە ياقين أوى تماميلە ييقيليب، ايكى ميڭ أوىدا قسماً خسارتگە اوچراب، ٥٠ ميڭ كشى اويسز آچيقدا قالدى. زلزلە شدتلى كيچكەن ييرلەردە ٦٨٠ حيوان ضايعاتى بار.

قارداش آنادولونڭ كيچيرديگى بو طبيعت فلاكتى قارشيسندا تويديغمز چوقور قايغينى بيلديرەركەن فلاكتزدە توغانلاريمزغا اولوغ تاڭريدان صبر، تحمل وە باش ساغلغى تيلەيمز.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Buchdruckerei „VIKTORIA" GmbH., Charlottenburg 1, Spreestraße 8
مسئول مديرى: دوقتور طاهر شاكر.
(4126)

Yach Turkestan

Mai 1938 (Le Jeune Turkestan) No. 102

Revue mensuelle

Organe de la lutte nationale pour l'indépendance du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokai-Oghly**

يوليمزغا توغرو كيلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعەمزنگ بيتلەرى آچيقدر. باسيلماغان يازولار قايتاريلماس.

آبونه شرطلارى:

ييلليغى 120 فرانسز فرانقى، آلتى آيليغى 65 فرانق، اوچ آيليغى 35 فرانق.

باشقارماميزغا كيلگەن اثرلەر:

1 — «اوقو كتابى» (الفبادان صوڭ ايكنچى كتاب). ابتدائى مكتبلەرنگ ايكنچى صنفلارى اوچون. ترتيب ايتوچي هەم ناشرى: يراق شرق ايدل-اورال تورك-تاتار مسلمانلارينگ دينى ملى مركزى معارف شعبەسى. موقدين ۱۹۳۸. نفيس كاغدلى وە رسملى بو كتاب ۸۸ بيتلك در.

2 — آلمان توركولوغلارندان پروفەسور دوقتور يەشكە طرفندان يازيلغان »Aserbeidschaner und Tataren« باشليقلى ۱۲ بيتلك علمى مقاله. بەرلين دەگى چيت ايللەرنى تيكشيرو يوقارى مكتبى نشريتندان بولغان بو مقالەدە آذربايجان وە تاتار سوزلەرينگ تأريخى آراشتريلادر.

3 — Kırımlı Yigit
»W ODPOWIEDZI UKRAINSKIM IMPERJALISTOM«
Wilno. 1938. 28 S.

4 — رفيقمز «ياڭا ملى يول». باش محررى محمد عياض اسحاقى بيكنگ «كوز» اسملى حكايەسى. ۱۹۲۳نچى ييلنگ اوقتوبر-نويابر آيلارندا بەرليندە يازيلغان ۷٤ بيتلك بو اثر «ملى يول» طرفندان باسيليب ساتيشغا چيقاريلمشدر. بو ادبى اثرنى بوتون اوقوچيلاريمزغا توصيه ايتەميز.

مجموعەمزغا تييشلى هەر تورلو يزللانمالار اوچون آدرەس:

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France